Mars et Historia

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Jaargang 49 | 2015 | Nr. 1

Verantwoording omslagfoto's en -illustraties

Vooromslag
Bevrijdingsfeest op de Dam in Amsterdam, 9 mei 1945. Schilderij Jan Gregoire, 1945.
Rijksmuseum, Amsterdam.

Binnenzijde vooromslag
Met de overgave van de Britse Generaal-Majoor Charles Cornwallis aan Amerikaanse en Franse troepen eindigde de Belegering van Yorktown in 1781. Schilderij door John Trumbull, US Capitol in Washington DC.
Bron: wikipedia

Achteromslag
F.A. van Braam Houckgeest (1837-1922), generaal-majoor der mariniers en ridder in de Militaire Willems-Orde, was na zijn pensionering van 1893-1903 militiecommissaris van het vierde militiedistrict in Zuid-Holland (Dordrecht en omstreken). Het olieverfportret is in 1956 vervaardigd door de kunstschilder Jan Damme in opdracht van de nazaten van Van Braam Houckgeest.
Collectie Mariniers Museum, Rotterdam.

Binnenzijde achteromslag
Boven, links
Vierenzestig verdedigers van het Zwitserse stadje Greifensee worden in 1444 geëxecuteerd tijdens Oude Zurichse Oorlog. Afbeelding uit de Kroniek van Werner Schodoler.
Bron: Wikipedia

Boven, rechts
De niet gesneuvelden van het Duitse Marinekorps kregen ook een kruis, het Flandernkreuz.
Deseyne, 2007. Toegevoegd erratum.

Onder
Jaarlijkse inspectie. Uit zijn spullen gegroeid. In 1888 getekend door korporaal-scherpschutter Oswald Gualtheri d' Aumerie die zijn diensttijd (1885-1886) doorbracht in de kazerne aan de Morschsingel te Leiden.
Nationaal militair Museum, Soesterberg.

www.**marsethistoria**.nl

Kwartaalperiodiek van de Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Hoofdredacteur
Dr. Louis Ph. Sloos

Redactiecommissie
Drs. Liesbeth Brama
Drs. Pauline Onderwater
Dr. Louis Ph. Sloos
Dr. Dirk Starink

Redactieadres:
Beukenlaan 5, 4731 CD Oudenbosch
T 0165 31 18 45
E louisphsloos@zonnet.nl

Mars et Historia verschijnt in de maanden
februari, mei, september, december.

N.B. Het tijdschrift biedt jaarlijks plaats aan maximaal circa zestien (recensie)artikelen, vier boekrecensies en literatuursignaleringen. De redactie werkt met een jaarplanning die op 1 september wordt vastgesteld. Gelieve daarom uw suggesties/artikelen al vóór de zomer in te leveren.
Kopij in de vorm van kleine berichten voor de respectieve nrs. van de lopende jaargang kan ingeleverd worden op uiterlijk 15 december (voorgaande jaar), 15 maart, 15 juli en 15 oktober.

Aanwijzingen voor het aanleveren van kopij kunt u vinden op de website van de vereniging.
De belangrijkste regels zijn:
- Omvang artikel: 2000/3000 woorden, enkele relevante noten toegestaan, bronnen/literatuurlijst.
- Omvang boekrecensieartikel: 2000/3000 woorden. Omvang boekbespreking: 800 woorden.
- In principe wordt uitsluitend kopij in elektronische vorm geaccepteerd, bij voorkeur aangeleverd per e-mail, eventuele grote beeldbestanden uitgezonderd.
- Het staat in principe iedereen, ook niet-leden, vrij om in Mars et Historia over aspecten van de Nederlandse militaire geschiedenis te publiceren. De redactie behoudt zich te allen tijde het recht voor bijdragen te redigeren of te weigeren.

Advertenties: 1/4 pagina per jaar (vaste tekst) € 115,-; invoegen drukwerk per keer € 150,- excl. BTW.
Voor meer informatie kunt u zich wenden tot de penningmeester van de vereniging.

Typografie en druk: Pro Patria.com, grafisch bedrijf.

ISSN 0928-5156

Inhoud

Van de voorzitter 2
Drs. Rolf de Winter

Redactioneel 3
Dr. Louis Ph. Sloos

Krijgsgevangenschap in de late Middeleeuwen en de Vroegmoderne Tijd 4
Dr. Gijs Rommelse

Streng doch rechtvaardig. Het optreden rond 1900 van militiecommssarissen tijdens jaarlijkse inspecties van verlofgangers van de nationale militie 10
Dr. Eddie van Roon

Pro gloria et patria. Het Duitse Marinekorps 1914-1918. IV. Terugblik op het Marinekorps 16
Dr. Bas de Groot

Pieter C. André de la Porte werd niet onthoofd! De waarheid boven tafel 22
Gosewinus van Oorschot en Coert Munk

Bestuursmededeling 30

Boekbespreking 31

Literatuursignaleringen 33

Prijs los nr. € 7,50

Van de voorzitter

Op 5 maart jongstleden presenteerde ons erelid en oud-voorzitter Jan Nuis de vrucht van zijn jarenlange en gedreven onderzoek naar de korte maar heftige geschiedenis van het op 2 maart 1942 op Oost-Java opgerichte Marinebataljon, dat later in diezelfde maand al weer ter ziele was gegaan met het in Japanse krijgsgevangenschap gaan van de betrokken militairen. De studie is nu gepubliceerd in een fraai vormgegeven boekwerk met de titel *Marinebataljon Oost-Java, maart 1942. De strijd tegen Japanse troepen in opmars naar Soerabaja*, dat met steun van het Mariniersmuseum is mogelijk gemaakt. De presentatie van het boek vond plaats in de Rotterdamse Van Ghentkazerne, onder meer in aanwezigheid van een hoogbejaarde maar buitengewoon krasse veteraan van de onderzochte eenheid, de luitenant-ter-zee van vakdiensten der 2e klasse oudste categorie b.d. Felix C. Bakker, die een roerend dankwoord tot de aanwezigen richtte. Vanaf deze plaats feliciteer ik Jan Nuis graag van harte met het verschijnen van dit mooie boek, waaraan wij in een volgend nummer van *Mars et Historia* een boekbespreking zullen wijden. De aanhouder wint!

Mede op verzoek van een aantal leden hebben wij de uitdaging opgepikt om op zaterdag 30 mei aanstaande een excursie te organiseren naar Vestingstad Hellevoetsluis. Het belooft een enerverende en gevarieerde dag te worden. Over de inhoud leest u elders in dit blad meer. Ik hoop u die in groten getale in Hellevoetsluis te mogen begroeten. Mocht u interesse hebben voor deze militair-culturele excursie, meldt u dan snel aan en neem gerust uw partner, een familielid of een introducé mee. Hoe meer zielen, hoe meer vreugd.

Drs. Rolf de Winter,
Voorzitter.

Oud-voorzitter en erelid drs. Jan Nuis presenteerde op 5 maart 2015 op de Van Ghentkazerne in Rotterdam zijn studie over het Marinebataljon.
Foto R. de Winter.

Redactioneel

Deze maand is het exact honderd jaar geleden dat tijdens de Eerste Wereldoorlog gas werd ingezet als wapen. Op 22 april 1915 voerde het Duitse leger bij Ieper een grote aanval uit met chloorgas op de daar gelegen Franse 87e territoriale divisie en koloniale troepen van de 45e Algerijnse divisie. Deze aanval wordt algemeen beschouwd als het begin van de chemische oorlogvoering tijdens de Eerste Wereldoorlog. Ondanks dit soort gruwelwapens konden ook simpele instrumenten als pen en potlood schrik aanjagen. Het bekendste voorbeeld van iemand die in staat was om met deze middelen bijna letterlijk oorlog te voeren, was Louis Raemaekers. Deze Nederlandse politiek tekenaar van wereldfaam wist de Duitsers zo te tergen dat ze ondanks hun enorme leger en al hun wapens zelfs een prijs op diens hoofd zetten. In de rubriek literatuursignaleringen treft u een prachtig boek aan over deze tekenaar en diens uitgebreide en gevarieerde oeuvre, een uitgave in groot formaat met een harde band en 360 illustraties in fullcolour. De auteur, Arianne de Ranitz, promoveerde reeds in 1998 op het politieke tekenwerk van Raemeakers, maar in het kader van 200 jaar Eerste Wereldoorlog zijn haar onderzoeksresultaten uitgebracht op een manier waarmee nog beter recht gedaan kan worden aan het werk van Raemaekers. En dan te bedenken dat er zo nog vele pareltjes van publicaties op de plank blijven liggen.

Dit brengt mij op de inhoud van ons blad. In dit nummer kunnen wij u, zij het met enige vertraging, een zeer gevarieerd palet aan artikelen aanbieden, alsmede een mooie recensie en een overzicht van uitlopende relevante nieuwe boektitels. En in mei/juni zullen wij u een themanummer over de Slag bij Waterloo voorschotelen. Maar voor de nummers daarna zouden wij nog graag artikelen tegemoet zien. Neem een voorbeeld aan de auteur van het boek over Louis Raemaekers en deel uw kennis en informatie alsnog of opnieuw in een ander jasje. Laat u anders inspireren door herdenkingen, de actualiteit, uw verzameling of een bijzonder stuk in uw bezit, uw familie of uw eigen leven. Met name de leden – de inhoud van ons blad wordt meer en meer gevuld door niet-leden – moeten als kenners op specifieke gebieden en sommigen tevens als verzamelaars toch meer hebben om te delen. Volgend jaar bestaat de vereniging 50 jaar, een gouden jubileum, dat wij onder meer zouden willen vieren met een inmiddels vertrouwd jubileumboek. Over de vorm gaan wij nog in gesprek, maar een ding staat vast: we hebben u nodig, en tot die tijd moeten ook nog de nodige nummers van *Mars et Historia* gevuld worden. Wij rekenen op u!

Dr. Louis Ph. Sloos,
Hoofdredacteur.

Krijgsgevangenschap in de late Middeleeuwen en de Vroegmoderne Tijd

Dr. Gijs Rommelse

'Lieve gesellen, ic moet ummer sterven, ic en wil u in geenen last brenghen', dat waren naar verluid de woorden waarmee de Kabeljauwse aanvoerder Jan van Schaffelaar afscheid nam van zijn achttien kameraden, toen hij op 16 juli 1482 van de toren in Barneveld sprong. Hij overleefde de val, maar werd meteen daarna doodgeslagen door een eenheid Hoekse militairen, die de toren hadden belegerd en zijn dood hadden geëist als voorwaarde voor de capitulatie van de rest van de Kabeljauwse troep. Waarom zij het specifiek op Van Schaffelaar hadden gemunt is niet meer te achterhalen, maar duidelijk is dat zij zich door geen enkele politieke of militaire overwegingen of door juridische conventies genoodzaakt zagen hem clementie te gunnen door hem de status van krijgsgevangene te verlenen.

In 1667, aan het einde van de Tweede Engels-Nederlandse Oorlog, klaagde een anonieme pamfletschrijver over de slechte behandeling die Nederlandse krijgsgevangenen in Engeland hadden moeten ondergaan:

'Alsoo men de honden van geen honger, dorst, koude, en ander ongemack en gebreck laet sterfen en vergaen (...). Soo heeft men nochtans in Engeland onse Nederlandse gevangenen door alle dese afgrijselicke middelen van omme te brengen, tot een ongelooflick getal doen en laten sterven, nier curerende of verwaerloosende daer-en-boven de gequeststen, so dat op verscheydene plaetsen de tiende, negende, aghste, sevende, jae de vierde en derde man gestorven of om beter te seghen om gebracht is. Welck maxime van doens insgelijcks notoir strijdigh is tegens en met het Reght aller Volckeren, en sonder violatie van welck reght dese maxime niet gepractiseert kan werden.'

Het interessante aan dit citaat is dat de verontwaardigde auteur de Engelsen niet alleen praktische nalatigheid verwijt, maar hen tevens aanwrijft internationaal erkende juridische conventies omtrent de behandeling van krijgsgevangenen met voeten te hebben getreden.

De gevangenname van koning Jean II van Frankrijk tijdens de Slag bij Poitiers op 19 september 1356. Hij kwam uiteindelijk in oktober 1360 vrij in ruil voor de belofte drie miljoen kronen te zullen betalen. Afbeelding uit de Kroniek van Jean Froissart (15e eeuw).
Bron: Wikipedia.

De vrijlating van koning Jean II in 1360 vierde men onder andere door het slaan van een gouden 'franc à cheval'.
Bron: Wikipedia.

De Ottomaanse sultan Bayezid I ontvangt de losprijs voor de graaf van Nevers, die tijdens de Slag bij Nicopolis in 1396 gevangen was genomen.
Bron: British Library, Harley MS 4380.

Vierenzestig verdedigers van het Zwitserse stadje Greifensee worden in 1444 geëxecuteerd tijdens Oude Zurichse Oorlog. Afbeelding uit de Kroniek van Werner Schodoler.
Bron: Wikipedia.

In de eeuwen tussen de Hoekse en Kabeljauwse Twisten en de Engels-Nederlandse Oorlogen deed zich in West-Europa een proces van centralisatie en staatsvorming voor. Centrale overheden wisten geleidelijk hun politieke, militaire, fiscale en juridische greep op hun onderdanen en territoria te vergroten. Dit deden zij onder meer door de bestuurlijke en militaire autonomie van de adel sterk terug te dringen, de staatsfinanciën te hervormen, de belastingopbrengst te optimaliseren, het ambtenarenapparaat uit te breiden en door verregaande monopolisering van het militaire proces. Dit laatste, zo bleek al uit de genoemde voorbeelden en zal hierna nader worden toegelicht, zorgde voor een ware transformatie in krijgsgevangenschap.

Tijdens de vroege en hoge Middeleeuwen werden militairen van niet-adellijke komaf die zich overgaven veelal ter dood gebracht. Hun lot was onzeker; een commandant kon besluiten dat hun dood een bepaald politiek of militair doel zou dienen, maar ook kon wraakzucht leiden tot slachtpartijen. Wanneer dit niet gebeurde, werden ze ingelijfd bij de winnende partij, tot slaaf gemaakt, uitgewisseld of uitgeplunderd en/of verminkt vrijgelaten. De hogere rangen, de adel, vertegenwoordigden een grotere economische waarde en werden daarom daargaans gespaard. De individuele gevangene onderhandelde met degene die hem gevangen had genomen over zijn losprijs, de termijn van betaling en de vergoeding voor voedsel en onderdak tijdens de gevangenschap. Soms werd een koerier gestuurd naar de familie van de gevangene om de overeengekomen voorwaarden, maar ook gebeurde het dat de gevangene op erewoord werd vrijgelaten om zelf het afgesproken bedrag of de goederen bijeen te brengen. De losprijs correspondeerde gewoonlijk met de socio-economische status van de gevangene. Gedurende de veertiende en vijftiende eeuw vond binnen deze 'ransom culture', zoals dit verschijnsel in de vakliteratuur wordt aangeduid, een zekere democratisering plaats. Tijdens de Honderdjarige Oorlog nam in zowel het Engelse als het Franse leger het percentage militairen van lagere komaf toe. Voor deze groep was het gevangennemen en gijzelen van

Na afloop van de Slag bij Tewesbury (1471) had de hertog van Somerset zijn toevlucht gezocht in een abdij, maar zijn vijanden sleurden hem naar buiten om hem vervolgens te onthoofden.
Bron: Wikipedia.

een ranggenoot financieel aantrekkelijk. Daar kwam nog bij dat deze militairen elkaar gingen beschouwen als sociale en professionele gelijken, die net als zijzelf vochten om zich te kunnen bedruipen. Ransom culture nam hierdoor een hoge vlucht.
Gaandeweg de hoge en de late Middeleeuwen, ontstond een min of meer coherent cluster aan internationaal gerespecteerde, of in ieder geval gekende, juridische conventies omtrent 'goede oorlogvoering'. Onder deze noemer vielen onder meer de praktische manier waarop militairen zich veilig konden overgeven, de voorwaarden waaronder dit gebeurde en de behandeling van krijgsgevangenen. Zo dienden de overwinnaars hun gevangenen niet te doden of te mishandelen en moesten ze voor eten en onderdak van voldoende kwaliteit zorgen. Verder werd het weigeren van losgeld als nodeloos wreed gezien, hoewel er ook wel begrip voor was wanneer strategische of politieke doelen vergden dat gevangenen vast bleven zitten. Dit cluster aan rechtsregels was gebaseerd op Christelijke moraliteit, maar daarnaast ook op het idee dat rechteloosheid tot oeverloze wraakoefening over en weer zou leiden. Oorlogsrecht stoelde dus op welbegrepen eigenbelang en op het principe van wederkerigheid. Wel moet echter worden opgemerkt dat deze juridische conventies niet in acht werden genomen bij tegenstanders die men etnisch, cultureel of godsdienstig inferieur achtte, terwijl ook door wraakzucht ingegeven slachtpartijen bleven voorkomen.
Middeleeuwse vorsten hadden weinig greep op ransom culture. Wanneer zij hun troepen betaalden voor hun militaire diensten verschafte dit hen weliswaar een nominale eigendomsclaim op eventuele gevangenen, maar in de praktijk moesten zij hun soldaten toestaan hun gevangenen voor eigen profijt te verkopen. De kans op een ruim losgeld was voor veel van hen namelijk de voornaamste reden dienst te nemen. Wel claimden vorsten een percentage van de opbrengst en kochten zij van hun eigen manschappen soms gevangenen op die een bepaald politiek of strategisch belang vertegenwoordigden. Ten slotte stonden ook in praktisch-militaire zin de belangen van vorsten en hun soldaten haaks op elkaar; gretige militairen brachten op eigen initiatief gevangenen binnen een kampement en bedreigden zo de collectieve veiligheid en de voor militaire campagnes zo noodzakelijke geheimhouding.
In de zestiende eeuw eisten commandanten steeds nadrukkelijker een coördinerende rol op met betrekking tot krijgsgevangenschap. Gevangenen waren nog altijd het private bezit van diegene die hen tot overgave had gedwongen, maar de legerleiding ging er nu toe over de gevangenhouding te regelen en de uitwisseling of vrijkoping af te handelen. Voor deze transitie zijn drie redenen aan te wijzen. Allereerst paste het optreden van de legerleiding in de centralisatie- en staatsvormingspolitiek die door vorsten was ingezet; de staat eiste op tal van terreinen een prominentere rol op, hetgeen ten koste ging van de autonomie van de privé persoon. Daarnaast trachtten generaals de geleden verliezen te compenseren door gevangenen te rekruteren. Dit waren veelal doorgewinterde huurlingen die maar al te gretig gebruik maakten van de kans die ze kregen en niet emotioneel gehecht waren aan hun vorige betaalmeester. In de derde plaats was door de invoering van musketten het belang van man tegen man gevechten sterk gereduceerd. Door deze technologische verandering waren tactische samenwerking binnen eenheden en discipline veel belangrijker geworden. Gevechten werden voortaan gewonnen of verloren door eenheden in plaats van individuen, zodat het niet duidelijk was wie precies verantwoordelijk was voor welke gevangenneming. Het was daarom logisch losprijzen te verdelen binnen de eenheid. Na verloop van tijd ontstonden hiervoor vaste verdeelsleutels.
Aan het front namen generaals zelf het initiatief tot het sluiten van 'kartels' met de tegenstander. De strijdende partijen spraken af gevangenen uit te wisselen tegen bepaalde voorwaarden of hen los te laten tegen per rang gestandaardiseerde tarieven. Deze overeenkomsten golden slechts voor een bepaalde periode

Na de inname van Haarlem in 1573 door het leger van don Frederik, de zoon van de hertog van Alva, werden de verdedigende troepen, al met al zo'n tweeduizend man, geëxecuteerd. Filips II en Alva erkenden de legitimiteit van het verzet niet, vandaar dat de verdedigers als 'rebellen en verraders' werden behandeld.
Gravure door Frans van Hogenberg, Rijksmuseum te Amsterdam.

en plaats. In de eerste helft van de zeventiende eeuw gingen staten ertoe over deze door commandanten gesloten kartels te formaliseren in verdragen. Zo sloten de Spaanse koning Philips III en de Republiek der Verenigde Nederlanden in 1602 een dergelijke overeenkomst. Aan het begin van de Nederlandse Opstand hadden Spaanse bevelhebbers stelselmatig gevangengenomen tegenstanders laten executeren vanwege verraad of rebellie. Maar toen de Republiek in de jaren 1580 militair sterker werd en ook eigen soldaten in gevangenschap raakten, zag de Spaanse legerleiding zich genoodzaakt dit beleid te herzien om zo een vicieuze cirkel van bloedvergieten te voorkomen. Het verdrag van 1602 betekende overigens niet dat alle gevangenen automatisch werden uitgewisseld of vrijgekocht; het bood slechts een stramien voor ad hoc-besprekingen omtrent uitwisselingen tegen vaststaande voorwaarden. Wanneer één van beide partijen het opportuun achtte bepaalde gevangenen langer vast te houden, hadden de betrokken militairen pech. In de decennia daarna kwamen er soortgelijke regelingen tot stand tussen Spanje en Frankrijk, Zweden en het Heilige Roomse Rijk, Denemarken en Zweden, en Frankrijk en de Republiek.

Als gevolg van deze ontwikkeling waren krijgsgevangenen in de zeventiende eeuw niet langer formeel het eigendom van de individuele militair die hen gevangen had genomen, maar vormden zij deel van het door de staat gemonopoliseerde militaire domein. De staat compenseerde de eigen soldaten hiervoor in de vorm van bonussen. Vanuit het oogpunt van de overheid was het doel van de monopolisering van krijgsgevangenschap niet zozeer het genereren van financieel gewin, maar was dit onderdeel van bredere staatsvormingspolitiek. Binnen een professioneel, gedisciplineerd, door de staat gecontroleerd en betaald leger was immers geen ruimte voor allerlei privé initiatieven. Daarnaast gaf deze monopolisering de staat

De Royal Prince van admiraal George Ayscue was tijdens de Vierdaagse Zeeslag van juni 1666 vastgelopen. Onder dreiging van een branderaanval gaf Ayscue zijn schip en bemanning over. Schilderij door Willem van de Velde de Jonge, Rijksmuseum te Amsterdam.
Bron: Wikipedia.

Met de overgave van de Britse Generaal-Majoor Charles Cornwallis aan Amerikaanse en Franse troepen eindigde de Belegering van Yorktown in 1781. Schilderij door John Trumbull, US Capitol in Washington DC.
Bron: Wikipedia.

de mogelijkheid tegenstanders te neutraliseren en uit te wisselen op een geschikt moment. Ten slotte was het zorgdragen voor een goede behandeling van krijgsgevangenen een mogelijkheid om morele superioriteit tentoon te spreiden. Dit laatste was in dit door godsdienst en ideologie getekende tijdperk ook zeker een factor van belang.

Literatuur

- Afflerbach, Holger, Hew Strachan (red.), *How fighting ends. A history of surrender* (Oxford 2012).
- Ambühl, Rémy, *Prisoners of war in the Hundred Years War. Ransom culture in the Late Middle Ages* (Cambridge 2013).
- Contamine, Philippe (red.), *War and competition between states* (Oxford 2000).
- Deursen, A.Th. van, *Mensen van klein vermogen. Het 'kopergeld' van de Gouden Eeuw* (Amsterdam 1991).
- Janse, Antheun, *De sprong van Jan van Schaffelaar. Oorlog en partijstrijd in de late Middeleeuwen* (Hilversum 2003).
- Ninwegen, Olaf van, *'Deser landen crijchsvolck'. Het Staatse leger en de militaire revoluties (1588-1688)* (Amsterdam 2006).
- Parker, Geoffrey, *The military revolution. Military innovation and the rise of the West, 1500-1800* (Cambridge 1988).
- Tallett, Frank, *War and society in early modern Europe, 1495-1715* (Londen 1992)
- Scheipers, Sibylle (red.), *Prisoners in war* (Oxford 2010).

Streng doch rechtvaardig. Het optreden rond 1900 van militiecommissarissen tijdens jaarlijkse inspecties van verlofgangers van de nationale militie

Dr. Eddie van Roon

De dienstplicht in Nederland riep bijna tweehonderd jaar (1810-1996) jongens onder de wapenen die niet alleen met de oefening in de kazerne te maken kregen, maar na hun afzwaaien ook nog vele jaren een bewaarplicht van uniform en uitrusting kenden. De dienstplichtigen met groot verlof uit de tweede helft van de twintigste eeuw hadden het wat dit betreft makkelijker dan hun voorgangers. Zij moesten alleen hun plunjezak met hun kleding, kisten, zakboekje, legitimatieplaatje e.d. thuis op een veilige plek bewaren om die weer tevoorschijn te halen als ze werden opgeroepen voor herhalingsoefeningen of als het vaderland gevaar liep. Hun voorgangers uit de negentiende en de eerste decennia van de twintigste eeuw kregen naast deze bewaarplicht ook te maken met een jaarlijks plaatselijk onderzoek waarbij zij in persoon voor een militiecommissaris moesten verschijnen, die hun militaire kleding en uitrusting inspecteerde. Militiecommissarissen waren door de koning(in) benoemde oud-hoofdofficieren die verantwoordelijk werden gesteld voor de gang van zaken rond de loting, een gebeurtenis die toen bepaalde wie wel of niet zijn dienstplicht moest vervullen, en voor de inspectie van verlofgangers. Zij hebben deze rol vervuld van 1815 tot 1922, toen een dienstplichtwet een einde maakte aan de nationale militie. In het archief van het Ministerie van Binnenlandse Zaken zijn de verslagen van militiecommissarissen over de inspecties in de jaren 1901, 1902, 1903 en 1910 bewaard gebleven.[1] Het zijn geschriften die een goed beeld geven van de manier waarop deze inspecties zich voltrokken en de rol die militiecommissarissen daarbij speelden. In het navolgende zal aan de hand van deze verslagen nader worden ingegaan op de persoon van de militiecommissaris, op de problemen waar hij mee werd geconfronteerd en de manier waarop hij daarmee omging.

F.A. van Braam Houckgeest (1837-1922), generaal-majoor der mariniers en ridder in de Militaire Willems-Orde, was na zijn pensionering van 1893-1903 militiecommissaris van het vierde militiedistrict in Zuid-Holland (Dordrecht en omstreken). Het olieverfportret is in 1956 vervaardigd door de kunstschilder Jan Damme in opdracht van de nazaten van Van Braam Houckgeest.
Collectie Mariniers Museum, Rotterdam.

[1] Nationaal Archief (NA), ministerie Binnenlandse Zaken (BiZa), afdeling Militie en Schutterijen (mil.), nr. 135, 136, 137 en 138.
In het vervolg van dit artikel zullen citaten uit deze verslagen niet worden geannoteerd. In de tekst staan bij een citaat bewust het jaartal en de provincie, zodat duidelijk is in welke van de vier hierboven genoemde dossiermappen het verslag zich bevindt.
Een uitzondering vormt noot 5 die verwijst naar een extra briefwisseling over het ontslag van militiecommissaris F.J. Baron van Heeckeren.

De militiecommissaris

Om de lotingen en inspecties goed te laten verlopen was het land toen onderverdeeld in 21 militiedistricten waarin evenzoveel militiecommissarissen de scepter zwaaiden. Uit het archief van het Ministerie van Binnenlandse Zaken blijkt dat de functie bij oudhoofdofficieren in trek was. Als een functie vacant kwam – en dat was met de hoge gemiddelde leeftijd van de beklederes geen zeldzaamheid – solliciteerde een bonte stoet van oudgedienden uit het leger. De beloning was dan ook goed. Een commissaris ontving per jaar 900 gulden voor zijn werkzaamheden en 900 gulden aan extra pensioen.[2]

De manier waarop de militiecommissarissen tijdens lotingen hun functie uitoefenden was van het begin af aan niet onomstreden. Oudere hoofdofficieren waren volgens de criticaster niet de juiste personen om deze gebeurtenis in goede banen te leiden; hun leeftijd zou vergeetachtigheden en vergissingen in de hand werken en dat kon men niet gebruiken bij lotingen die grote oplettendheid en nauwkeurig schrijfwerk vereisten. Eén van de eerste criticasters was een commissaris van de Koning in Noord-Holland, Daniël Jacob van Ewijck van Oostbroek van de Bilt. Hij liet de minister van Binnenlandse zaken in 1854 weten dat de hoofdofficieren: 'zich bevinden op het tijdstip hunner benoeming op eenen leeftijd, waarin het moeyelijk wordt om zich de noodige wetenschap eigen te maken, ten aanzien van de hem opgedragen zaak'.[3] In hoeverre hij het bij het rechte eind had, is achteraf moeilijk vast te stellen. Wel blijkt uit eerder onderzoek naar de beleving van de dienstplicht in de negentiende eeuw dat het optreden van militiecommissarissen tijdens de lotingen niet altijd even gelukkig was.[4]

Een voorbeeld uit de voor dit onderzoek geraadpleegde dossiers is het handelen van 'adjudant en kamerheer van de koning in buitengewonen dienst, den luitenant-kolonel der Cavalerie op non-activiteit', F.J. Baron van Heeckeren, tevens militiecommissaris in het derde district (Leiden en omgeving) van Zuid Holland. In 1892 waren er door zijn onoplettendheid tijdens de loting in Leiden twee dezelfde nummers in de lotingsbus beland. Een dergelijke op het eerste gezicht tamelijk onschuldige vergissing had vergaande consequenties. Niet alleen de overheid maar ook de deelnemers en hun ouders eisten dat een loting precies volgens de regels werd uitgevoerd. In dit geval moest er voor de hele gemeente, dat wil zeggen 419 lotelingen, een herloting worden georganiseerd. De minister van Binnenlandse Zaken en vooral het hoofd van de afdeling Militie en Schutterijen, L.F.G.P. Schreuder, waren *not amused*. De oorzaak van hun chagrijn lag mede bij de manier waarop Van Heeckeren vier jaar daarvoor op voorspraak van de koning was aangesteld. De bemoeienis van Willem III had, zoals wel vaker bij benoemingen, bevorderingen en decoraties van militairen, tot ergernis bij een betrokken ambtenaar en bewindsman geleid. Schreuder maakte van de gelegenheid gebruik om zijn gram te halen. Hij stuurde een brief aan de commissaris van de Koningin in Zuid- Holland waarin hij duidelijk maakte dat Van Heeckeren eervol ontslag kon krijgen, maar dan moest hij wel per direct zelf zijn ontslag aan de Koningin-Weduwe Regentes aanbieden: 'en daardoor te voorkomen dat hij tot ongevraagd ontslag aan Hare Majesteit worde voorgedragen'.[5] Van Heeckeren besloot kort daarop zijn ontslag te nemen.

In hun functie als inspecteur van verlofgangers voelden militiecommissarissen zich waarschijnlijk meer op hun gemak dan bij het vele papierwerk die lotingen met zich meebrachten. Tijdens de inspecties ging het minder om bureaucratie en meer om militair gerichte zaken als overwicht, bevelvoering en organisatievermogen. Op hun beurt werd van de verlofgangers een zeker soort discipline verwacht als zij zich in de maand juni in hun uniform en voorzien van hun kledings- en uitrustingsstukken, hun zakboekje en verlofpas in hun woonplaats of nabijgelegen grotere plaats voor de militiecommissaris meldden.[6] Mankeerde er iets, of was de kleding verwaarloosd, dan deelden de militiecommissarissen straffen uit die konden oplopen tot tien dagen provoost. Ook ongedisciplineerd gedrag tolereerden de commissarissen niet. En bij zware overtredingen als verzuim kon zelfs een nieuw verblijf onder de wapenen wachten.

Variërend tussen jaren en districten lag het aantal verlofgangers dat de militiecommissaris in de hier behandelde periode jaarlijks inspecteerde tussen 1500 en 4000 man. Het werk nam na 1901 toe omdat in dat jaar een nieuwe militiewet was aangenomen die de diensttijd bij de militie verlengde van vijf naar

[2] NA, afd. mil., nr. 102, voor de vele sollicitaties naar vacant gekomen functies en de beloning van militiecommissarissen.

[3] Eddie van Roon, *Lotgevallen. De beleving van de dienstplicht door de Nederlandse bevolking in de negentiende eeuw* (Universiteit van Amsterdam 2013) 40.

[4] Van Roon, *Lotgevallen*, 43-70.

[5] NA, afd.mil, 102, notitie L.F.G.P Schreuder van 26 april 1892. NA, afd. mil., nr. 102, brief directeur Kabinet des Konings,1 januari1888.

[6] Verlofgangers die vanwege de uitoefening van hun beroep, de haringvisserij of Rijnvaart bijvoorbeeld, moeilijk konden komen, mochten met toestemming van de betrokken autoriteiten aan een na-inspectie in november of december deelnemen.

acht jaar.[7] De inspecties vonden plaats op alle dagen van de week, met de zondag als uitzondering. In de provincie Utrecht, die één militiedistrict kende, hield militiecommissaris T. Ongerboer bijvoorbeeld in 1902 op 23 dagen inspectie: vier keer in Utrecht, vier keer in Amersfoort en vijftien keer in andere Utrechtse gemeenten.

Ongeoorloofd verzuim

Het zal niet verwonderen dat deze manschappen niet allemaal keurig in uniform en in het gelid de inspectie ondergingen. De militiecommissarissen hielden staten bij van verlofgangers die de wet niet naleefden en straf konden verwachten. Ook hierbij zijn opmerkelijke verschillen te constateren. Zo kwamen in 1902 in de opgaven van de twee militiecommissarissen in Gelderland in totaal 64 van (mogelijk) te straffen verlofgangers voor, terwijl in het veel bevolkingsrijkere en uit vier militiedistricten bestaande Zuid-Holland in totaal 56 verlofgangers deze status kregen. Het is misschien verleidelijk om hiermee regionale verschillen in de houding ten opzichte van de dienstplicht te zien, maar dat zou onterecht zijn. Een vergelijking is riskant omdat de militiecommissarissen de regels verschillend interpreteerden. Generaal-majoor H.W. Hasselt, militiecommissaris in het tweede militiedistrict Gelderland, lijkt bijvoorbeeld strenger te zijn geweest dan zijn collega's. Hij bestrafte geregeld verlofgangers omdat zij praatten en lachten in het gelid, terwijl andere militiecommissarissen een dergelijke houding niet als vergrijp zagen; althans zij maakten er in hun verslagen nauwelijks melding van.
De overtredingen waar de commissarissen mee te maken kregen, kunnen in drie categorieën worden onderverdeeld: zonder kennisgeving wegblijven van de inspectie, verwaarloosde of verdwenen kleding en onbehoorlijk gedrag. Het eerste vergrijp was het moeilijkst te bestraffen omdat de spijbelaars zich door omstandigheden als emigratie, de grote vaart of Rijnvaart veelal ver van huis bevonden. In dit kader zal het niet verwonderen dat in het militiedistrict waar Rotterdam toe behoorde verhoudingsgewijs veel verlofgangers niet verschenen. In 1910 kende de stad, in deze jaren uitgegroeid tot Nederlands belangrijkste havenstad en thuisbasis van de populaire Holland-Amerika lijn, bijvoorbeeld een lijst met 43 wegens ongeoorloofd verzuim te bestraffen verlofgangers. Van deze wetsovertreders bevonden zich er vier in Amerika, drie in respectievelijk Australië, Duitsland en België, voer er één op de koopvaardij, waren er zes op Rijnvaart en was de verblijfplaats van de rest onbekend. Hoewel de hun opgelegde straf van twee dagen provoost op het eerste gezicht meeviel, konden de gevolgen in deze tijd van gebrekkige sociale voorzieningen groot zijn. De militiecommissaris, F. P. Francke was hier niet ongevoelig voor, blijkt uit een voorval acht jaar eerder. In 1902 had een zekere Klaus Weisserbach uit de lichting 1898 zich in augustus in plaats van juni alsnog voor inspectie bij hem gemeld: 'Zijne kleding-en equipmentstukken waren geheel compleet bevonden en bevonden zich in zeer goeden staat. Daar hij als schipper op een Rijnschip vaart, dat onmiddellijk na gelost te zijn weder moest vertrekken, en hij, indien hij thans de hem opgelegde straf van 2 dagen provoost moest ondergaan, uit zijne betrekking zou worden ontslagen en daardoor met vrouw en kinderen broodeloos zou zijn, heb ik hem vergund, die straf op een later tijdstip

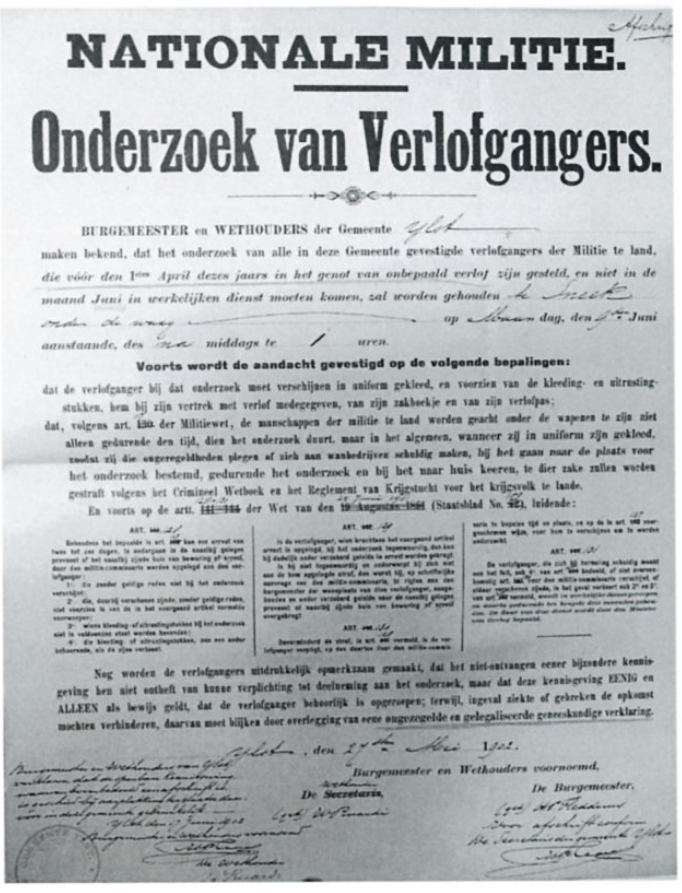

NATIONALE MILITIE.

Onderzoek van Verlofgangers.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente IJlst

maken bekend, dat het onderzoek van alle in deze Gemeente gevestigde verlofgangers der Militie te land, die vóór den 1sten April dezes jaars in het genot van onbepaald verlof zijn gesteld, en niet in de maand Juni in werkelijken dienst moeten komen, zal worden gehouden te Sneek op Woensdag, den 4de Juni aanstaande, des voormiddags te 1 uren.

Voorts wordt de aandacht gevestigd op de volgende bepalingen:

dat de verlofganger bij dat onderzoek moet verschijnen in uniform gekleed, en voorzien van de kleeding- en uitrustingstukken, hem bij zijn vertrek met verlof medegegeven, van zijn zakboekje en van zijn verlofpas;

dat, volgens art. 130 der Militiewet, de manschappen der militie te land worden geacht onder de wapenen te zijn niet alleen gedurende den tijd, dien het onderzoek duurt, maar in het algemeen, wanneer zij in uniform zijn gekleed, zoodat zij die ongeregeldheden plegen of zich aan wanbedrijven schuldig maken, bij het gaan naar de plaats voor het onderzoek bestemd, gedurende het onderzoek en bij het naar huis keeren, te dier zake zullen worden gestraft volgens het Crimineel Wetboek en het Reglement van Krijgstucht voor het krijgsvolk te lande.

En voorts op de artt. 111–116 der Wet van den 19 Augustus 1901 (Staatsblad No. 221), luidende:

ART. 111.

Behoudens het bepaalde in art. 109 kan een arrest van twee tot zes dagen, te ondergaan in de eenzelvig gelegen provincie of het eenzelvig gelegen eiland, waar dien een militie-commissaris worden opgelegd aan den verlofganger:

1°. De zonder geldige reden niet bij het onderzoek verschijnt;

2°. Die, doordat verscheen zijnde, zonder geldige reden, niet voldoet in een of in het voorgaand artikel vermelde voorwerpen;

3°. Wiens kleeding- of uitrustingstukken bij het onderzoek niet in voldoenden staat worden bevonden;

4°. Die kleeding of uitrustingstukken, aan een ander behorende, als de zijne verkoopt.

ART. 112.

In de verlofganger, wien krachtens het voorgaand artikel arrest is opgelegd, bij het onderzoek tegenwoordig, doch later bij dadelijk onder verband gebrek in arrest worden gebracht.

In hij niet tegenwoordig en onderwerpt hij zich niet aan de hem opgelegde straf, dan wordt hij, op schriftelijke aanvraag van den militie-commissaris, te rijden aan den burgemeester der woonplaats van den verlofganger, aangeboden en onder verband gebracht naar de eenzelvig gelegen provincie of eenzelvig eiland, waar een bevel tot arrest overgedragen.

ART. 113.

Overschreden de straf, in art. 111 vermeld, in de verlofganger verplicht, op den daartoe door den militie-commissaris

ART. 114.

worde te bepalen tijd en plaats, en na de in art. 112 voorgeschreven wijze, voor hem te verschijnen om te worden ontslagen.

ART. 115.

De verlofganger, die zich bij herhaling schuldig maakt aan het feit, omschreven in art. 111 onder 1°, of niet overeenkomstig art. 112 voor den militie-commissaris verschijnt, of zijne wapenen zijnde, in het geval vermeld onder 2° en 3° van art. 111 vermeld, omtrent zijn wanbedrijven dienaangaande geen doenlijke bevredigende inlichtingen geeft, zal door een officier worden gestraft.

Nog worden de verlofgangers uitdrukkelijk opmerkzaam gemaakt, dat het niet-ontvangen eener bijzondere kennisgeving hen niet ontheft van hunne verplichting tot deelneming aan het onderzoek, maar dat deze kennisgeving EENIG en ALLEEN als bewijs geldt, dat de verlofganger behoorlijk is opgeroepen; terwijl, ingeval ziekte of gebreken de opkomst mochten verhinderen, daarvan moet blijken door overlegging van eene ongezegelde en gelegaliseerde geneeskundige verklaring.

IJlst, den 27ste Mei 1902.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,

De Secretaris, De Burgemeester,

Oproep Onderzoek van Verlofgangers in de gemeente IJlst. Bij verslag Commissaris van de Koningin in Friesland van 8 augustus 1902.
Nationaal Archief Den Haag, ministerie van Binnenlandse Zaken, afdeling Militie en Schutterijen, nr.136.

[7] Bovendien volgde er een maand later een landweerwet, die een eind maakte aan de schutterijen en de diensttijd met nog eens zeven jaar verlengde. De militiecommissarissen hielden zich enkel bezig met de verlofgangers die bij de militie zaten.
Vgl. Ben Schoenmaker, *Burgerzin en Soldatengeest. De relatie tussen volk, leger en vloot 1832-1914* (Amsterdam 2009) 322-350.

van het jaar te ondergaan, wanneer hij wat minder druk was en hij eenige dagen, zonder nadeel van zijn betrekking gemist kon worden.'

De problemen die verlofgangers met beroepen ver van huis hadden om op de juiste plaats en tijd te verschijnen, brachten de militiecommissaris in Zeeland, A. Klontje, tot een pleidooi voor een langere periode van inspectie. In 1910 waren 44 verlofgangers niet op komen dagen, een ieder jaar groeiend aantal waar volgens hem: 'den einaardigen toestand van Zeelands bevolking', de oorzaak van was. De verlofgangers waren voor een groot deel: 'schippersknechts, soms tijdelijk zonder werk, die, een paar dagen voor het tijdstip voor het jaarlijksch onderzoek bepaald, met een schip naar Duitschland of Belgie gaan en eene maand of langer uitblijven; Visschers, die op ongeregelde tijden ter vischerij gaan, bijvoorbeeld voor drie weken of langer naar de Zuiderzee, en geen berekening kunnen maken wanneer zij thuis zullen varen; Boerenarbeiders of polderwerkers, vooral in Zeeuwsch Vlaanderen, die, vaak onverwacht aanbieding krijgen van werk, hetzij in het buitenland, hetzij ergens in ons land.'

Klontje verzocht de minister ten behoeve van deze beroepsgroepen de inspectie op 15 mei in plaats van 1 juni te laten beginnen, temeer daar juni een minder geschikte maand was voor Zeeuwen: 'het is de maand van de kermissen, paardenmarkten, landbouwtentoonstellingen, enzovoorts; soms valt Pinksteren er in met 3 Zondagen zooals hier in Zeeland gebruikelijk is, het Israelisch Pinksterfeest en voor de Roomsch Katholieke verlofgangers de Heilige sacramentdag en Heilige Petrus en Paulus, op welke dagen kerkgang voor hen verplicht is'.

Kleine, verwaarloosde en verdwenen uniformen

De militiecommissarissen toonden minder empathie met het lot van overtreders als het om de militaire uitrusting ging. De dagen provoost voor het verwaarlozen, verpatsen of zoek maken van uniform konden flink oplopen. Het kwijt raken van een hemd en onderbroek leidde al tot vier dagen arrest, blijkt uit het verslag van de militiecommissaris in het eerste district van Friesland uit 1901. Bij zijn collega in het tweede district van Friesland kreeg een verlofganger in 1903 vanwege het ontbreken van schoenen eveneens vier dagen provoost. En in datzelfde jaar kon in het verre zuiden een zekere Johannes van Schagen uit St. Pieter zich opmaken voor zes dagen provoost omdat hij zijn schoenen in Rotterdam had achtergelaten en hij zijn uniform door eigen onvoorzichtigheid bij het 'uitstomen' had verbrand. Het zijn enkele voorbeelden uit vele.
De positie van de verlofganger was ambivalent. Zij waren weliswaar in de burgermaatschappij teruggekeerd, maar op deze dag werd verwacht dat zij zich gedroegen als echte vertegenwoordigers van de militai-

Jaarlijkse inspectie. Uit zijn spullen gegroeid. In 1888 getekend door korporaal-scherpschutter Oswald Gualtheri d' Aumerie die zijn diensttijd (1885-1886) doorbracht in de kazerne aan de Morschsingel te Leiden.
Nationaal militair Museum, Soesterberg.

re stand waar zij ook nog steeds deel van uitmaakten. De militiecommissarissen waren om die reden extra gevoelig voor een onverzorgde uitmonstering die de militaire waardigheid aantastte. Het ging dan niet zozeer om kleding en uitrusting tijdens de inspectie zelf – dan hadden zij immers grip op de gang van zaken – maar vooral om de manier waarop de verlofgangers zich in hun militaire uniform van en naar de plaats van inspectie begaven. In 1901 was de militiecommissaris in het eerste district van Zuid Holland (Den Haag en omstreken) in dit kader minder te spreken over personen die bij aankomst niet in het bezit bleken van de zak voor verlofgangers en op de inspectie verschenen met 'handkoffers, valiezen, bonte zakdoeken en kussensloopen, papier enz. waarin zij hun ondergoed en equipmentstukken benevens hunne schoenen geborgen hebben'. Dat was volgens hem 'met het oog dier militaire betooning zeker te betreuren'. De militiecommissaris voor het eerste district van Noord-Brabant, J.J. Geer, bracht in een betoog om minder jaarlijkse inspecties en een compensatie voor de inkomstenderving van verlofgangers dezelfde militaire waardigheid te berde: 'Thans na afloop van het onderzoek zijn er verlofgangers die nog geruimen tijd langs straten en wegen zich moeten bewegen om huiswaarts te keeren – Sommige wier kleeding te klein of niet meer passend is – wat dikwijls aanleiding geeft tot hilariteit, ongepaste gedragingen, misbruik maken van sterken drank en de gevolgen van dien, waardoor de achting van het leger niet verhoogd wordt, zoo zou een en ander kunnen worden voorkomen en menige straf niet behoeven te worden opgelegd'.
Bij de inspectie van de kleding en uitrusting was het optreden van de militiecommissarissen overigens net als bij verzuim niet altijd even hardvochtig. Zo had Mozes Springer uit Rotterdam in 1903 een goede reden voor zijn tekortschieten. Zijn arts had een verklaring overlegd en militiecommissaris Francke kon daaruit niet anders concluderen dan dat het uniform: 'van dezen verlofganger volgens de Joodsche wet is vernietigd moeten worden, omdat die met bloed gedrenkt was, bij eene operatie zijner vrouw, waaraan deze is bezweken. De kleeding was onder het bed geborgen. Hiervoor zijn voor dezen man verschoonende omstandigheden aanwezig, weshalve hij door mij ook niet is gestraft'. De persoonlijke tragedie die in dit geval achter het verlies van het uniform schuilging, rechtsvaardigde het besluit van de militiecommissaris alleszins. Maar mededogen toonden militiecommissarissen ook structureel als verlofgangers hun spullen door brand of een zinkend schip hadden verloren. Zij moesten hun bewering dan wel staven met een verklaring van hun gemeente. Ook ten opzichte van de manschappen van lichting 1895, die door de militiewet van 1901 een aantal jaren langer moesten dienen dan verwacht, en veelal te kleine uniformen droegen of die hadden weggedaan, waren de militiecommissarissen over het algemeen vrij coulant. In 1903 schreef de militiecommissaris in het eerste district in Zuid-Holland, F. de Kock Buning, bijvoorbeeld dat er van de lichting 1895 zestien personen in burgerkleding waren verschenen, 'die alle kleeding- en uitrustingstukken mankeerden, terwijl 8 personen een gedeelte hunner uitrusting hadden zoekgemaakt'. De commissaris had een en ander, mede gezien de houding van zijn voorganger in 1902, door de vingers gezien.

Dienstmakkers, drank en ongeregeldheden

Het weerzien van kameraden uit de diensttijd droeg bij tot een uitgelaten stemming onder de deelnemers aan de inspectie. Drankmisbruik lag dan veelal op de loer. Ludolph Scheltus van IJsseldijke, militiecommissaris in Overijssel, bracht in zijn verslag uit 1902 waarin hij verzocht de inspectie in het vervolg zo vroeg mogelijk te laten plaatsvinden, de stemming als volgt onder woorden: 'De ondervinding leert, dat men de verlofgangers noodeloos in verleiding brengt, als men hen uit te veel gemeenten op eenzelfde uur laat verzamelen voor het onderzoek. Zij begrijpen spoedig dat, wanneer het onderzoek met een lichting eener gemeente wordt aangevangen, en voor hen nog één of meer uren disponibel zijn, alvorens zij aan de beurt zullen komen [...] eens in het Zwaantje een glas te wijden aan de oude kameraadschap [...] Wenschelijk zou het zijn, indien dit op een voormiddag kon plaats hebben, wijl het nu eenmaal in den volksaard zit, dat men een feestje er van maakt als men in uniform gekleed moet verschijnen.'

Alle ingrediënten waren aanwezig voor het gedrag in militair uniform waar de militiecommissarissen zo allergisch voor waren. De straffen voor de verlofgangers die op deze wijze in de fout gingen, waren dan ook niet mals. Soms misdroegen zij zich 'en groupe'. In 1901 ondergingen bijvoorbeeld zeven verlofgangers uit Monster en vier uit 's-Gravenzande wegens dronkenschap en baldadig gedrag een straf van vier tot tien dagen in de Oranjekazerne in Den Haag. En in dezelfde provincie kreeg Willem Sleeuwenhoek uit Nieuwerkerk a/d IJssel in 1902 acht dagen provoost omdat hij niet wilde luisteren naar een onderofficier die hem beval te stoppen toen hij 'in uniform gekleed, zich met andere verlofgangers luid zingende op de openbare straat in Zevenhuizen', op weg naar huis begaf.
In andere gevallen steeg de alcohol een enkeling naar het hoofd. Zo kreeg Antonius Josephus Albertus van Wijck uit Nijmegen in 1903 ook acht dagen provoost. Hij had in uniform gekleed tegen de deur van een bewoond huis 'staan wateren' en was later dronken liggend op de publieke weg door de politie gevonden en gearresteerd. Ook kwam het voor dat de dronken-

schap en baldadigheid omsloegen in puur geweld. In een dergelijk geval lag de straf nog hoger, zoals bij Johannes Ploegmaker en Johannes van der Kamp uit het Brabantse Heesch die veertien dagen provoost kregen, omdat ze: 'Na afloop der inspectie op 11 juni 1901 tezamen en in vereeniging te Heesch het besloten erf bij L. van den Helm in gebruik wederrechtelijk binnen gedrongen, tegen P. van de Akker opzettelijke daden van geweld gepleegd en met hem geworsteld hebben'. Een conclusie die uit de verslagen kan worden getrokken, is dat het aantal overtredingen wegens wangedrag in deze jaren in snel tempo afnam. Terwijl de militiecommissarissen in 1901 tientallen verlofgangers wegens dronkenschap en baldadigheid veroordeelden, straften zij in 1910 slechts twee verlofgangers op deze gronden. Al in 1903 viel de militiecommissaris in Utrecht op: 'Na het onderzoek is niet de minste wanoordelijkheid door hen bedreven, zoowel in de gemeente waar het onderzoek plaats had, als bij den terugkeer naar den overigen gemeenten. Dit moet hoofdzakelijk worden toegeschreven aan de omstandigheid, dat de gewoonte om zich na de inspectie aan het misbruiken van sterken drank schuldig te maken, steeds meer en meer afneemt'. Volgens de commissaris was dit te danken aan het strenge toezicht en de zware straffen. Uit het voorgaande bleek inderdaad dat de militiecommissarissen hun taak over het algemeen serieus opnamen en menige straf uitdeelden, maar zij toonden ook een andere kant. De militiecommissarissen bleken geen verstokte vastgeroeste oud-hoofdofficieren die alleen oog hadden voor de militaire aspecten van hun functie. Integendeel, zij konden zich dikwijls verrassend goed verplaatsen in de ondergeschikte maatschappelijke positie van bepaalde verlofgangers en opkomen voor hun belangen bij de burgerlijke autoriteiten.

Na de jaarlijkse inspectie. Kameraden voor één dag. Oswald Gualtheri d' Aumerie 1888.
Nationaal Militair Museum, Soesterberg.

Bronnen

- Nationaal Archief, ministerie Binnenlandse Zaken, afdeling Militie en Schutterijen, 2.04.44, nr. 102, 135, 136, 137 en 138.

Literatuur

- Klinkert, Wim, *Het Vaderland verdedigd. Plannen en opvattingen over de verdediging van Nederland 1874-1910* (Den Haag 1992).
- Roon, Eddie van, *Lotgevallen. De beleving van de dienstplicht door de Nederlandse bevolking in de negentiende eeuw* (Universiteit van Amsterdam 2013).
- Schoenmaker, Ben, *Burgerzin en Soldatengeest. De relatie tussen volk, leger en vloot 1832-1914* (Amsterdam 2009).

Pro gloria et patria.
Het Duitse Marinekorps 1914-1918
IV. Terugblik op het Marinekorps

Dr. Bas de Groot

De Duitse marineleiding was er van uitgegaan dat bij de aanvang van de oorlog de Britse marine zou trachten de Duitse marinebases aan de Duitse Bocht te blokkeren. De Duitse marine zou dan de Britse blokkadevloot stelselmatig met kleine acties zolang afbreuk doen totdat de sterkte van de tot dan toe zwakkere Duitse slagvloot, de *Hochseeflotte*, gelijk was geworden aan de Britse slagvloot, de *Grand Fleet*. Er was niets mis met deze filosofie, ware het niet dat de Britten beducht waren voor een dergelijke oorlogsvoering zo ver van de eigen bases. De Duitse mijnen en torpedo's wilden zij het liefst vermijden. Eenvoudiger was het voor de Britten de toegangen tot de Noordzee af te sluiten. In de noordelijke Noordzee werd tussen Zuid-Noorwegen en de Shetlands dag en nacht gepatrouilleerd door oudere kruisers en hulpkruisers. Bij een Duitse poging om met oppervlakte-eenheden buiten de Noordzee te komen, konden schepen uit de Schotse bases te Cromarty en Scapa Flow de patrouillerende kruisers snel te hulp komen. De afsluiting van de zuidelijke toegang tot de Noordzee kon door een blokkade van Het Kanaal gerealiseerd worden. Door deze blokkades werd in ieder geval de Duitse overzeese handel vrijwel totaal aan banden gelegd. Hierdoor zou Duitsland binnen afzienbare tijd een tekort aan grondstoffen, die zij niet over land konden aanvoeren, moeten krijgen.

De controverse tussen de opvattingen van het Duitse leger en die van de marine om de aartsrivalen Groot-Brittannië en Frankrijk te kunnen weerstaan, werd lang voor de Eerste Wereldoorlog gezaaid. Zij ontstond vrijwel op het moment dat Duitsland een marine van betekenis begon op te bouwen. Het leger had de Fransen succesvol verslagen in de oorlog 1870-1871 en zag dit als het juiste recept voor een volgende oorlog. De marine zag Groot-Brittannië echter als de enige echte bedreiging voor Duitsland. Het leger werd in de hogere echelons gedomineerd door de Pruisische aristocratie en hechtte sterk aan de afstamming van haar officierskorps, bezat vele vooroordelen en vertoonde een snobistisch en aristocratisch gedrag. In de marine, als nieuwe tak van krijgsmacht, kregen de zonen uit de hogere middenklasse – van professoren, doctoren, rechters, artsen en dergelijke beroepen – een kans zich te ontplooien. De namen van veel beroemde admiraals wijzen op hun burgerlijke afkomst. De Pruisische adel beschouwde ook vele functies bij de marine ver beneden hun stand, zoals het bevel over de marine-etablissementen in Kiel, Wilhelmshaven, keizerlijke werven met duizenden arbeiders, kustbatterijen en forten, technische diensten en wapenherstelplaatsen enzovoort. De functies brachten de officier te veel in contact met de burgerij, materieelontwikkelingen en met het technische handwerk. De keizer was zich wel degelijk bewust van de verschillende afkomst van de leidinggevenden in zijn beide krijgsmachtdelen. Hij meende dit te moeten opvangen door de meeste van zijn kundige admiraals later in de adelstand te verheffen. Denk bij voorbeeld aan Franz von Hipper, Friedrich Hollmann, Friedrich Ingenohl, Hugo Pohl, Alfred Tirpitz en Ludwig von Schröder.

In 1914 behoorde 56% van de officieren van het leger, vanaf de rang van kolonel, tot de adelstand. Dit percentage was zelfs voor het gehele officierskorps iets meer dan 50%. Bij de marine waren in de periode 1899-1918 van de 57 admiraals en hogere marineofficieren, die het hoofd waren van afdelingen van de admiraliteit, negen van adel.

Het zeer goed geoefende Duitse leger was bij het uitbreken van de oorlog aanvankelijk succesvol in het westen. In het oosten kostte het meer inspanning om de door de Oostenrijkers veroorzaakte oorlog tegen Rusland ten goede te keren. Uiteindelijk hielp de Russische revolutie om een vredesverdrag tussen Duitsland en Rusland te sluiten. In het westen liep de oorlog in België en Noord-Frankrijk uit op een stellingoorlog en stonden de partijen vrijwel muurvast tegenover elkaar. De meestal geringe terreinwinst van een van de partijen ging ten koste van buitengewoon veel mensenlevens en talloze gewonden en verminkten. De Duitse legerleiding meende nog steeds dat zodra men Parijs had veroverd de tegenpartij wel met vredesonderhandelingen zou komen. De eenmaal ingeslagen weg werd verbeten en in feite zonder uiteindelijk succes vervolgd. De Duitse minister van Marine von Tirpitz wees vergeefs op een andere strategie. Het Duitse leger en de marine moesten zich met alle middelen concentreren om Groot-Brittannië te verslaan. De Duitse marine, succesvol opgebouwd door Von Tirpitz, maar nog steeds niet op gelijke sterkte met de Britse vloot, zou nooit de overwinning kunnen behalen in een aantal grote zeeslagen zoals in vroe-

ger eeuwen. Te denken valt aan de Brits-Nederlandse zeeoorlogen in de 17e eeuw. De Duitse marine moest, door een aantal oorlogsschepen wereldwijd in te zetten, een maximaal aantal Britse oorlogsschepen uit de Britse thuiswateren weten te lokken en ze moest de Britse zeehandel verstoren. In nabije wateren moest de Duitse vloot grote zeeslagen vermijden en trachten kleinere Britse eenheden te isoleren en te vernietigen, de *Kleinkrieg*. Door dit keer op keer te herhalen zou een situatie kunnen ontstaan om met succes ook de Britse slagvloot (*Grand Fleet*) met de *Hochseeflotte* aan te vallen.

Voor de Duitsers was het voeren van de *Kleinkrieg* essentieel om met succes de strijd tegen de Britse marine te voeren. Nu de Britse marine niet vrijwillig meespeelde met de Duitse strategie, was het in bezit krijgen van bases langs de Belgisch-Franse Kanaalkust de enige mogelijkheid tot het realiseren van deze vorm van oorlogvoering. Het is daarom verbazend te constateren dat men door onenigheid binnen de krijgsmachtdelen land- en zeemacht feitelijk niet tot de *Kleinkrieg* is gekomen. Generaal Ludendorff: 'Neben die Landkriegführung trat die Kriegführung zur See. Dass nicht eine ausgesprochen einheitliche Leitung vorhanden war, ist zweifellos ein Fehler, in seiner Wirkung aber nicht zu überschätzen.' Hij verklaarde de inactiviteit van de marine als een gevolg van het feit dat deze nog niet op volle sterkte was voor een volledige confrontatie met de Britse vloot. Het begrip '*Risiko-Flotte*' had nog geen opgeld gedaan. Het was onjuist de Duitse vloot als een '*Fleet in being*' te bewaren tot het moment om vrede te sluiten. Ook erkende Ludendorff de invloed van de rijkskanselier Theobald von Bethmann Hollweg die de vloot niet volledig tegen de Britten wilde inzetten om mogelijke vredesbesprekingen niet bij voorbaat uit te sluiten. De kanselier zou ook degenen binnen de marine die een meer agressieve inzet van de vloot voorstonden onder druk hebben gezet om de oorlog zodoende niet nodeloos te verlengen. Dit naar voren gebrachte beeld ondersteunt deels waarom Tirpitz er niet in slaagde zijn denkbeeld over de oorlogvoering door middel van de *Kleinkrieg* te realiseren. Ludendorff gaat echter niet verder in op de gevoelens van de beide krijgsmachtdelen onderling. De onwil van het leger om met meer middelen ook de Franse Kanaalkust te veroveren, de alles bepalende voorwaarde voor het succesvol uitvoeren van de *Kleinkrieg* en het afsnijden van de Britse bevoorrading, is achteraf onbegrijpelijk. Tirpitz als minister van Marine en de man die hij koos voor de *Kleinkrieg*, admiraal von Schröder, wisten de minister van Oorlog en zijn generale staf hiertoe niet te bewegen. Erger nog, de Duitse admiraliteit legde toen de prioriteiten bij de *Hochseeflotte* en de vloot in de Oostzee. Daarom faalden de Duitsers erin de situatie te benutten toen de Britten eind 1914 de Belgische havens Zeebrugge en Oostende geheel ongeschonden prijsgaven tijdens hun terugtocht. De in 1915, vanuit de bases aan de Vlaamse kust opererende kleine onderzeeboten (UB/UC), torpedoboten en torpedobootjagers, hebben de geleidelijke reductie van de slagkracht van de Britse marine niet weten te realiseren. De onderzeeboten die opereerden vanuit Vlaanderen, hebben ongeveer een kwart van het totaal aan tot zinken gebrachte geallieerde schepen voor hun rekening genomen. Zij en de Duitse torpedoboten schoten volledig tekort bij het verhinderen van het troepenvervoer tussen Engeland en Frankrijk. Von Schröder werd ondanks zijn vele verzoeken om versterking van zijn torpedoboten en torpedobootjagers gedurende de hele oorlog nauwelijks gehoord. Pas in januari 1918 voerden de Duitse torpedoboten en torpedobootjagers een grote aanval uit op de Britten in het zeegebied tussen de Duitse Bocht en Het Kanaal om dit nooit meer te herhalen. De angst om bij een massaal treffen tussen de Duitse en de Britse marine veel schepen te verliezen heeft bij de Duitsers de gehele oorlog overheerst. De spaarzaamheid met de schepen heeft er uiteindelijk

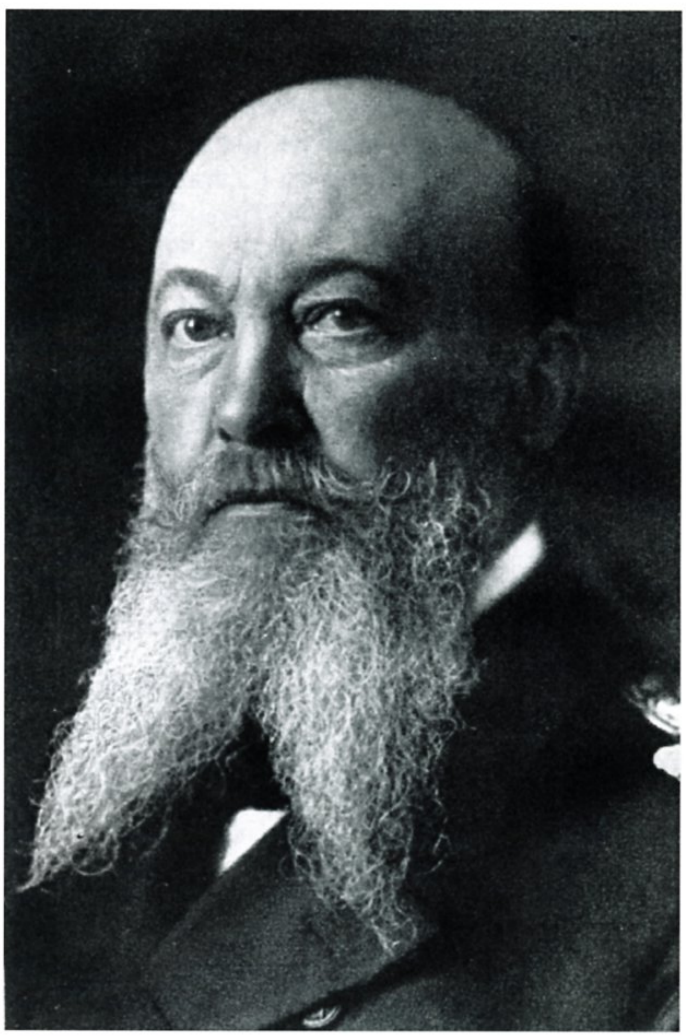

Großadmiral Alfred von Tirpitz de geestelijke vader van het Duitse Marinekorps.
Tirpitz, 1919.

toe geleid dat na het sluiten van de wapenstilstand de Duitsers vrijwel hun gehele vloot op 21 juni 1919 bij Scapa Flow tot zinken hebben gebracht toen de uitlevering van de geïnterneerde schepen nog een kwestie van hooguit enkele dagen was. De Duitse legerleiding heeft nooit het strategisch belang willen en kunnen inzien van de verdere verovering van de Vlaamse kust door het *Marinekorps*. Met de bouw van een zware kustverdediging door het *Marinekorps* was een Britse landing vanuit zee vrijwel uitgesloten. Hiermee werd de rechtervleugel van het Duitse leger dat in België en Noord-Frankrijk vocht beschermd, dus uitsluitend defensief. Het belang van een agressief optreden van torpedoboten en torpedobootjagers van het *Marinekorps* tegen de Britse scheepvaart in Het Kanaal en de zuidelijke Noordzee in nauwe samenhang met de onbeperkte onderzeebootoorlog, had een voor Duitsland heel ander resultaat opgeleverd.
Terugkijkend na de oorlog verzucht von Tirpitz in zijn *Erinnerungen*:
'Ich habe schon [.....] davon gesprochen, welchen Schlag für England die Einnahme der französischen Kanalhäfen durch die Armee bedeutet hätte. Diese Besetzung durch uns wurde aber erst dan zu einer wirklichen, vielleicht entscheidenden Gefahr für England, wenn wir eine Flotte hatten, um diese Häfen als Stützpunkte ausnützen zu können. In dieser Hoffnung wurde das Marinekorps gebildet, die einzige unmittelbare Kriegsleistung, die ich im Rahmen des Reichsmarineamts selbst für den Kampf gegen England ins Werk setzen konnte'.

De visie van Tirpitz dat het veroveren van de gehele Kanaalkust, zowel het Belgische als het Franse gedeelte, zoveel voor het verloop van de oorlog had hebben betekend, is ter discussie gesteld. De Britse marineofficier kapitein Russell Grenfell heeft in zijn studie over de macht ter zee deze visie aangevochten. Grenfells ideeën (1937, 1941) worden in Britse kringen zeer controversieel gevonden, maar deze zijn het vermelden waard. Grenfell verweet de latere veldmaarschalk Sir Henry Hughes Wilson (1864-1922), die de Belgische regering bij een mogelijke Duitse aanval 160.000 man Britse troepen beloofde, helemaal geen eigen plan te bezitten. Wilson had grote bewondering voor de Franse maarschalk Foch en volgde deze volgens Grenfell dan ook volledig. Toen de Duitse aanval op België heel anders en sneller verliep dan de Fransen en Britten dachten, trok het Britse Expeditionaire Leger (BEF) zich met de Fransen troepen terug richting Frankrijk. De val van Antwerpen werd door de Belgen en hun koning mede geweten aan het uitblijven van substantiële Britse en Franse hulp. Dat de naar Frankrijk teruggetrokken Britse troepen daar de taak kregen om de Franse Kanaalkust te bezetten en te verdedigen om de verbindingen met het Verenigd Koninkrijk open te houden, werd gezien als een redenatie achteraf. Of de Duitsers de gehele Kanaalkust nu bezaten of niet was niet van wezenlijk belang voor het afslaan van een Duitse invasie van Engeland. De Britse marine kon dit realiseren tegen veel geringere kosten aan mensen en materieel dan het Britse leger.
Grenfell berekende, gebaseerd op de begroting 1912-1913, de kosten per man voor de Marine op £321 (totaal £44 miljoen) en voor het Leger op £125 (totaal 21 miljoen). Maar gebaseerd op de 2 miljoen manschappen in Vlaanderen en Frankrijk die het Britse leger in 1917 en 1918 bezat, zouden daar 750.000 zeelieden tegenover gezet kunnen worden, ofwel 625 slagschepen of 7500 torpedojagers om een Duitse invasie van Engeland te verhinderen. Bij de drie Britse offensieven in 1917 (Messines, Vimy en Passendale) werd voor £53 miljoen in 39 dagen aan munitie verschoten. In februari 1918 bedroegen de kosten van de reserve munitievoorraden £150 miljoen. Op één enkele dag in september 1918 werd voor £4 miljoen aan granaten verschoten.
Het Duitse bezit van de Kanaalhavens en het daar inrichten van bases voor onderzeeboten zou weinig gunstiger zijn dan wanneer de onderzeeboten rechtstreeks kwamen vanuit Duitse havens. Voor de grote onderzeeboten (U-boten) die rond Engeland en Schotland de westkust bereikten, maakte de 'omweg' weinig uit op een uit- en thuisreistijd van in totaal zes dagen bij een totaal verblijf van 35 dagen op zee. Voor de kleine onderzeeboten van de UB- en UC-klasse die via Het Kanaal de Engelse zuid- en westkust bereikten, werd dan de reistijd met in totaal twee dagen verlengd. De Dover barrière was pas effectief in begin 1918!
Duits ver dragend geschut dat Dover vanaf de Franse kust kon bereiken, kon alleen overdag en bij helder zicht op het Britse scheepvaartverkeer vuren. De schepen in de nacht het gevaarlijke traject te laten doorvaren zou het effect van het zware kustgeschut vrijwel elimineren.
De Tweede Wereldoorlog heeft aangetoond dat Grenfell op bepaalde punten gelijk heeft gekregen. Het in Duitse handen zijn van de gehele Franse kust heeft de invasie van Engeland niet dichterbij gebracht. De dreiging van de Britse vloot om bij een geslaagde Duitse invasie op de Engelse kust de logistieke verzorging volledig te verstoren bleef volledig aanwezig. Tot een ongestoorde bevoorrading uit de lucht waren de Duitsers niet in staat. Denk aan de *Battle of Britain* of later Stalingrad. Grenfells aanname dat de Duitsers zich zouden houden aan het bevel van de keizer om passagiers- en troepenschepen die tussen Engeland en Frankrijk voeren, ongemoeid te laten, is echter naief, net als het feit dat oorlogsschepen geen primaire doelen voor onderzeeboten waren.
Met andere woorden: hoe Tirpitz zich ook had ingezet

Gedenkhal op het Duitse militaire kerkhof te Leffinge. Het opschrift luidde „Niemand hat grössere Liebe denn die, das er sein Leben lässet für Seine Brüder". Admiraal von Schröder, zijn dochter Anni als verpleegster, de Oberhofprediger Dryander (met bolhoed) en vlootpredikers en vlootaalmoezeniers verlaten de gedenkhal.
Gäbler, 1926.

voor zijn *Marinekorps*, tot een invasie van Engeland zou het nooit zijn gekomen. De onderzeebootbases van het *Marinekorps* in Oostende en Brugge hebben weliswaar 25% van alle Britse en Geallieerde schepen die tot zinken zijn gebracht voor hun rekening genomen. Maar de Britse onderzeebootbestrijding, passief met netversperringen en door de invoering van het konvooisysteem in 1917, en ook actief door het gebruik van dieptebommen en betere opsporingsapparatuur, heeft de onderzeebootdreiging weten af te wenden. Daarom zou een Duitse inname van de Franse Kanaalkust slechts tot een Britse landing hebben geleid teneinde de ongestoorde bevoorrading van de eigen grondtroepen zeker te stellen.
Ondanks dat het *Marinekorps* niet geheel beantwoord heeft aan de *Kleinkrieg* zoals Tirpitz voor ogen stond, heeft het altijd hard gevochten. De verliezen bedroegen aan gesneuvelden: 333 officieren 1406 onderofficieren en 8404 manschappen. Vermist werden 3 officieren, 31 onderofficieren en 154 manschappen en gewond werden 634 officieren, 3600 onderofficieren en 23.633 manschappen. Na afloop van de oorlog waren in België zeer veel Duitse, Britse, Franse en Belgische oorlogskerkhoven. Al gedurende het interbellum vond een concentratie van de Duitse gevallenen plaats. Na de Tweede Wereldoorlog werd dit voortgezet. Thans zijn er de volgende Duitse begraafplaat-

Graf van omgekomen bemanningsleden van de torpedoboot V 69 op de oude begraafplaats van IJmuiden aan de haven.
Foto auteur.

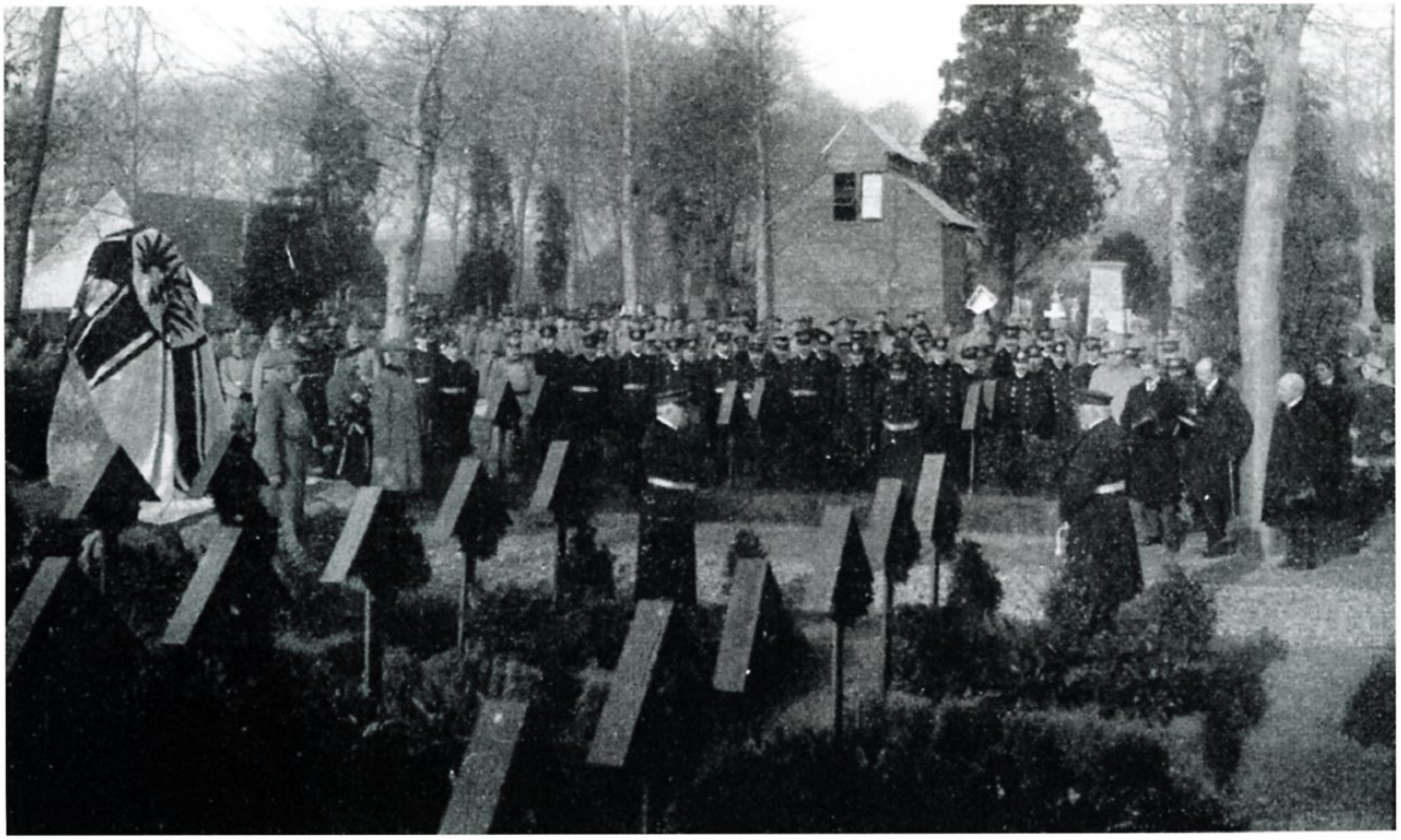

Admiraal von Schröder onthult de gedenksteen, thans te Vladslo, op de militaire begraafplaats te Brugge.
Gäbler, 1926.

De thans verdwenen Duitse militaire begraafplaats te Oostende.
Gäbler, 1926.

sen van de Eerste Wereldoorlog: Vladslo, Langemark, Hooglede, Menen en de enige originele begraafplaats te Zeebrugge. De gesneuvelden van het *Marinekorps* zijn bijeengebracht te Vladslo. De granieten zwerfsteen met het opschrift die eens stond op het Duitse ereveld in Brugge, staat nu op deze indrukwekkende Duitse begraafplaats. Het opschrift luidt:

Wir liegen zusammen in Reih und Glied,
Wir standen zusammen im Leben.
Drum gleiches Mal und gleicher Schmuck
War uns aufs Grab gegeben.
Nun ruhen wir aus von dem heissen Streit
Und harren getrost der Ewigkeit.

De niet gesneuvelden van het Duitse Marinekorps kregen ook een kruis, het Flandernkreuz.
Deseyne, 2007. Toegevoegd erratum.

Pieter C. André de la Porte werd niet onthoofd! De waarheid boven tafel

Research: Gosewinus van Oorschot, bewerking: Coert Munk

Bij het uitvoeren van (historisch) onderzoek is het altijd zaak om kritisch te blijven. Er zijn immers diverse artikelen en verhalen in omloop, die de wenkbrauwen doen fronsen en de vraag oproepen waarom de gang van zaken wordt beschreven zoals die in het onderzoek blijkt. Dat is ook het geval bij publicaties over de geschiedenis van het 18e Squadron van de Militaire Luchtvaart van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (ML-KNIL) in de periode 1942-1950.
In diverse publicaties over de ML-KNIL komt de mogelijke onthoofding van Kapitein vlieger-waarnemer Pieter C. André de la Porte, eerste bestuurder van een B-25 Mitchell, aan de orde. Nader onderzoek aan de hand van originele documenten leert dat die onthoofding nooit is vastgesteld en waarschijnlijk niet het geval is geweest. In dit artikel wordt, na een korte beschrijving van de laatste missie van André de la Porte en zijn bemanning, het ontstaan van de geruchtvorming over de onthoofding toegelicht.

Na de capitulatie van Japan op 15 augustus 1945 en het terugkomen van krijgsgevangen militairen kwam een geruchtenstroom opgang van onthoofdingen door de Japanners, onder wie van André de la Porte.

De aanleiding

Bij een 'anti-shipping sweep' op 24-08-1944 gingen twee B-25's met respectievelijk kapitein Pieter André de la Porte en luitenant Smits van Burgst met hun bemanningen op zoek naar schepen. In een baai bij Larat werd naar Japanse schepen gezocht. Bij deze vluchten was het niet ongebruikelijk dat de vliegtuigen beide één kant van het eiland uitkozen, de ene het oostelijke deel van het eiland en de andere het westelijke. Smits van Burgst miste na enkele minuten De la Porte op het ontmoetingspunt en besloot na enig wachten naar Batchelor terug te vliegen. Van De la Porte en de bemanning werd niets meer vernomen. Een dag

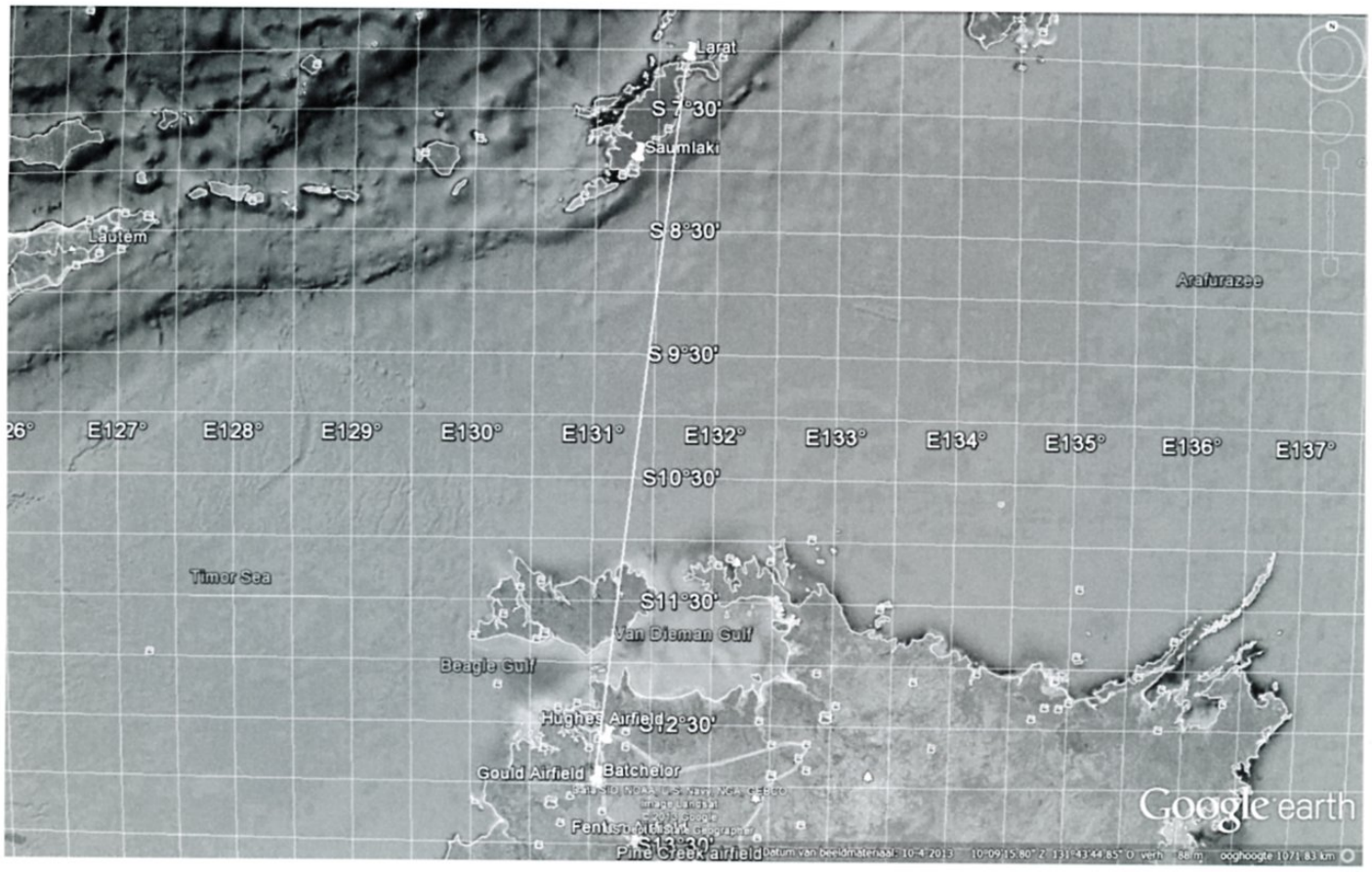

De vluchtroute van de toestellen. 657 km x 2 : 04:51hours = 271 km/h.
Documentatie auteur.

later werd een zoektocht gemaakt met vier B-25's. Luitenant-kolonel Dick Asjes was vlieger van één van de vier toestellen. Teruggekeerd op Batchelor meldde hij, dat ze bij Larat met een onbekend raketvuur waren ontvangen. Aangenomen werd dat de B-25 van De la Porte hierdoor eerder ook was geraakt en neergehaald.

Pieter André de la Porte vloog met B-25 N5-169 en de volgende bemanning:

P.C. André de la Porte	Kapitein, eerste piloot
J.J.Th. Draaijer	1e luitenant, tweede piloot
F.H. Meyer[1]	2e luitenant, waarnemer/ navigator
M. Samallo	Sergeant, radiotelegrafist
Lie Kok Hian	2e luitenant, luchtschutter
Trimmel (Royal Australian Air Force, R.A.A.F.)	Sergeant, staartschutter

Het gerucht

Op enig moment is het gerucht over de (mogelijke) onthoofding van Pieter André de la Porte ontstaan. Het is niet te reconstrueren wanneer dat was. Aan de hand van een aantal documenten en artikelen valt wel te herleiden wanneer het naar buiten is gebracht. In dit artikel wordt een aantal observaties uit publicaties en documenten in chronologische volgorde genoemd.

De **eerste observatie** komt uit het blad *De Vliegende Hollander* uit juli 1946. Dit bevat een artikel met de titel 'Als we neerkwamen hadden we geen kans van leven meer', van de hand van A.J. Schuwer van de Voorlichtingsdienst L.S.K. De ondertitel luidt 'Het 18e Squadron van September 1943 tot Mei 1944'. De auteur had op Tjililitan gesproken met kapitein vlieger waarnemer D. Berlijn. Diens verhaal vormt de basis

De crew van André de la Porte.
Documentatie auteur.

[1] In Australië is Meijer vertaald naar Meyer

voor het artikel. In het begin van het artikel wordt door Berlijn expliciet aangegeven dat hij feitelijk alleen wat kon vertellen over de periode september 1943 tot mei 1944. In het verhaal wordt gemeld dat na de oorlog een lid van de bemanning van een neergestorte B-25 had gerapporteerd dat twee van zijn medebemanningsleden door de Japanners waren doodgeschoten nadat zij na de noodlanding waren gevangengenomen.

Het duidelijkste werd dat wel gedemonstreerd aan de crew van lt. André de la Porte, die bij de Tanimbar eilanden afgeschoten werd. De bemanning wist zich in een rubberboot te redden en kwam na lang zwerven aan land. Daar werden ze, behalve de commandant onmiddellijk door de Jappen neergeschoten. André de la Porte werd voor ondervraging meegenomen en daarna onthoofd.

Het stuk in *De Vliegende Hollander* uit juli 1946 in het verhaal van Berlijn over het neerschieten van de B-25 van Pieter André de la Porte.
Documentatie auteur.

In *De Vliegende Hollander* wordt niet aangegeven wie of wat de bron is. Bij een andere crash, waarbij de bemanning door de Japanners werd gedood, is die bron wel vermeld, te weten: het na de oorlog teruggekeerde bemanningslid. Dit zou betekenen dat het een citaat van D. Berlijn zou betreffen, maar dat lijkt niet waarschijnlijk. Immers, Berlijn geeft aan dat de periode waarover hij kon vertellen in mei 1944 eindigde, terwijl het verlies van De la Porte en bemanning plaatsvond op 24 augustus 1944. De bron van de mogelijke onthoofding moet derhalve een andere zijn geweest.

De **tweede observatie** komt uit het dossier van Wittert[2], dat zich bij het Nederlands Instituut voor Militaire Historie in Den Haag bevindt. Daarin zit een brief van 29 juni 1962, waaruit de volgende tekst afkomstig is.

COMMONWEALTH OF AUSTRALIA

Official War History
Administrative Offices
Canberra A.C.T.

29th June 1962

Dear Colonel van Hoogland.
I have received your inquiry of 21st June concerning the B-25 of No. 18 Squadron lost on 14th[3] August 1944.

The R.A.A.F. Casualty Section has an eye-witness account of the aircraft crashing into trees at Laret[4] and the cause of death of Flight-Sergeant Trimmel is recorded as "Killed in air operations, 24 August 1944".

Dan verder:

There is no mention in the report of evidence of any atrocity having been committed.

W.S.
Gavin Long
General Editor

Sergeant Trimmel was de Australische staartschutter in de crew van Pieter André de la Porte. De brief van het instituut in Canberra vermeldt zonneklaar dat in het rapport dat zij van een ooggetuige van de crash hebben niets wordt vermeld over bewijzen van gruwelijkheden die zouden zijn begaan.

Een **derde observatie** komt uit het reeds genoemde dossier Wittert. Daarin bevindt zich een lange, handgeschreven brief van Dick Asjes. Vanuit Mexico schrijft hij op 27 juli 1962 aan Kilian, een medewerker van Wittert, over een 'vermeende onthoofding. Nadat het vliegtuig en zijn bemanning niet terug keert gaat hij met nog drie andere vliegtuigen zoeken en (in totaal 4 vliegtuigen) ondervinden de nog niet gekende aanval van raketvuur.[5] Zij hebben geen resultaat.'

Een **vierde en laatste observatie**: in september 1976 verschijnt het boek *Het Vergeten Squadron* van René Wittert. De mogelijke onthoofding van Pieter André de la Porte komt op pagina 434 in het hoofdstuk 'Vriend vermist' aan de orde. Wittert schrijft:

[2] Volledig; Jhr. Mr. R.W.C.G.A. Wittert van Hoogland. NIMH, biografieën 700/5798

[3] Dit moet natuurlijk 24 Augustus 1944 zijn!

[4] Moet Larat zijn

[5] Verder schrijft Asjes dat direct opdracht is gegeven om te gaan zoeken. Dit klopt met de opdracht NEI-5 en INTELL REPORT N0. 245.

'Er doken verhalen op dat hij (de la Porte, GvO) na een gedwongen landing gevangen genomen was en, na geweigerd te hebben gegevens te verstrekken aan de Japanse Kempei Tai, tenslotte was onthoofd. Deze geruchten zijn nooit bevestigd.'
In dit citaat komen twee elementen scherp naar voren: Wittert geeft aan dat (1) verhalen opdoken en (2) dat deze geruchten nooit bevestigd zijn.

Verder zoeken

De nieuwsgierigheid is gewekt. Immers wordt over onthoofding gesproken, maar de documenten geven aan dat daarvoor in dit geval geen bevestiging is gevonden. Het onderzoek moet daarom vervolgd worden. Dus wordt Steve Allen van de R.A.A.F. Historische Afdeling benaderd. Aan de hand van de brief van de Commonwealth of Australia van 29 juni 1962 wordt gevraagd of meer kan worden teruggevonden in de archieven. Na enkele weken ontvang ik een email met de mededeling dat dit hem en enkele adviseurs is gelukt. Via de site van de National Australian Archives zijn vervolgens in totaal 42 rapporten bekend gemaakt van diverse 'search parties' die na augustus 1945 door de R.A.A.F. werden ingesteld om in het operationele gebied van de Pacific onderzoek te gaan doen naar gevangengenomen Australiërs en begraven militairen. Door in de rapporten naar Australiërs te zoeken worden ook de Nederlanders en Indische Nederlanders gevonden. Er was bij het 18 Squadron immers bijna altijd ten minste één Australiër bemanningslid. Zo ook in de crew van Pieter C. André de la Porte in de N5-169.
Twintig van de 42 rapporten zijn op de site te lezen of te downloaden. Bestudering van zes daarvan, met de grootste kans op het voorkomen van ML-KNIL bemanningen, leidde tot een inventarisatie van de volgende verslagen over de crashes van ML-KNIL B-25s: N5-132, N5-147, N5-150, N5-179, N5-177, N5-210, N5-169, N5-214 en N5-222. In totaal beslaan deze verslagen 181 pagina's.
In het INTELL REPORT No. 244 wordt zowel de opdracht van de missie als het resultaat vermeld. De opdracht was met twee vliegtuigen (Rogers, B-25's van het 18 Squadron) N5-169 met Captain André de la Porte en de N5-167 met Captain Smits van Burgst in company een anti-shipping search uit te voeren.[6] In het rapport staat; 'Duty /1 failed to keep any one of 3 prearranged rendezvous nor did it reply to frequent radio calls by Duty /2.' In de daarop volgende zoekactie, met Asjes, en 4 kisten zie INTELL REPORT No.245. Geen resultaat.[7]

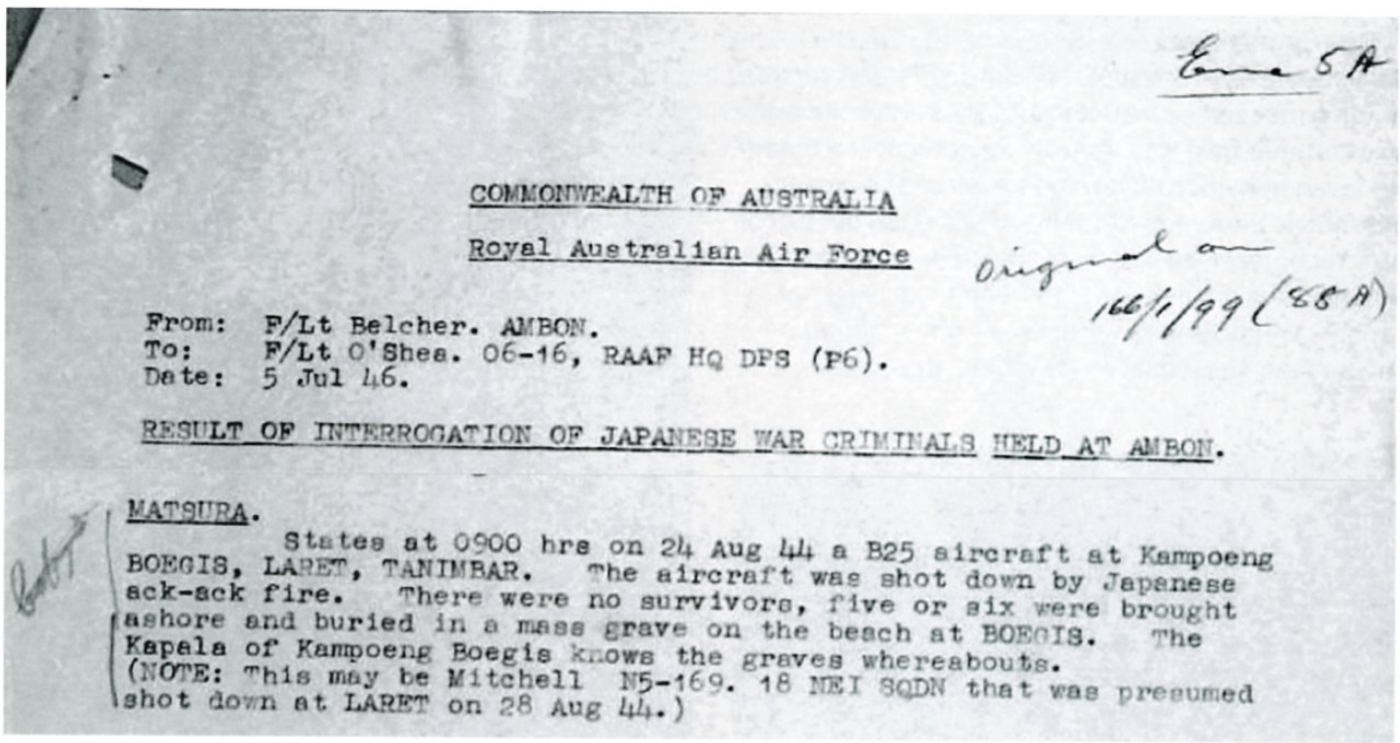

Encl 5A

COMMONWEALTH OF AUSTRALIA

Royal Australian Air Force

Original on 166/1/99 (88A)

From: F/Lt Belcher. AMBON.
To: F/Lt O'Shea. 06-16, RAAF HQ DPS (P6).
Date: 5 Jul 46.

RESULT OF INTERROGATION OF JAPANESE WAR CRIMINALS HELD AT AMBON.

MATSURA.
States at 0900 hrs on 24 Aug 44 a B25 aircraft at Kampoeng BOEGIS, LARET, TANIMBAR. The aircraft was shot down by Japanese ack-ack fire. There were no survivors, five or six were brought ashore and buried in a mass grave on the beach at BOEGIS. The Kapala of Kampoeng Boegis knows the graves whereabouts.
(NOTE: This may be Mitchell N5-169. 18 NEI SQDN that was presumed shot down at LARET on 28 Aug 44.)

Passage uit een dossier van het N.A.A. Barcode 166883 page 187-245.
Documentatie auteur.

[6] Zie het complete verslag 244 in de bijlage
[7] Zie het complete verslag 245 in de bijlage

10 LARAT JUL 30
N5-169
THIS MORNING THE SEARCH PARTY LOCATED THE WRECKAGE OF A MITCHELL AIRCRAFT AND RECOVERED THE REMAINS OF SIX BODIES WHICH WERE BURIED ON THE BEACH NEARBY, AT THE VILLAGE WATIDOL. DESPITE A THOROUGG SEARCH OF THE WRECKAGE NO MARKS OF IDENTIFICATION WERE FOUND. THE STORES SERIAL NUMBER PLATE HAD BEEN REMOVED FROM ONE OF THE MOTORS, THE OTHER MOTOR WAS SO BADLY BURNT TNAT THE STORES SERIAL NUMBER PLATE HAD BEEN OBLITERATED. THE BODIES WERE EXHUMED AND TAKEN IN CHARGE BY THE WAR GRAVES REPRESENTATIVE. (CAPT STOCKWELL). IT WAS IMPOSSIBLE TO IDENTIFY ANY OF THE REMAINS WHICH AMEX HAD BEEN PARTLY BURNT. THE SCULLS WERE IMCOMPLETE MAKING IT IMPO SSIBLE TO OBTAIN DENTAL CHARTS, NO CLOTHING OR PERSONAL EFFECTS OF ANY KIND WERE FOUND WITH THE EXCEPTION OF A GOLD SIGNET RING BEARING THE INITALS S.M.H. AFTER THE END OF THE WAR THE JAPS HAD ERRECTED A WOODEN FENCE AROUND THE GRAVES AND A HUGE CROSS WITH THE INSCRIPTION (UNKNOWN ALLIED SOLDIERS DIED A GLORIOUS DEATH ON A BATTLE OF THE AIR). AN AMBONESE NATIVE SCHOOL TEACHER PATERUSSI REPORTED THAT THIS AIRCRAFT WAS SHOT DOWN BY AN ACK ACK BATTERY AT LARAT ON THE 24 AUG 1944. IT APPARENTLY ATTEMPTED TO MAKE A FORCED LAND-ING ON THE BEACH AND STRUCK THE COCANUT PALMS AND DISINTEGRATED. IT COULD ONLY HAVE BEEN MITCHELL N5-169. SEARCH PARTY DEPARTED LARAT IN MARINE CRAFT 06-16 AT 1200 HRS TODAY ETA TOEAL, KAI ISLANDS 1600 HRS 31JUL 46.

Passage uit een dossier van het N.A.A. Barcode 166883, page 154-245.
Documentatie auteur.

De werkelijke toedracht

In 1946 doen de R.A.A.F. Search Parties hun werk. Bij het N.A.A. worden in diverse dossiers in totaal acht pagina's aangetroffen die over de N5-169 en haar bemanning gaan. Voor de volledigheid zijn de belangrijkste teksten als afbeelding op deze en voorgaande pagina opgenomen.
De werkelijke toedracht: De B-25 van Pieter André de la Porte met zijn bemanning is door Japans vuur geraakt en neergestort. De inzittenden zijn daarbij om het leven gekomen. Zij zijn op het strand begraven.
Hiermee is een vermeende misdaad door de Japanners rechtgezet en zijn veronderstellingen naar het land der fabelen verhuisd. Dat neemt niet weg, dat Japanners wel degelijk misdaden als onthoofding hebben begaan, maar daarvan was hier geen sprake.

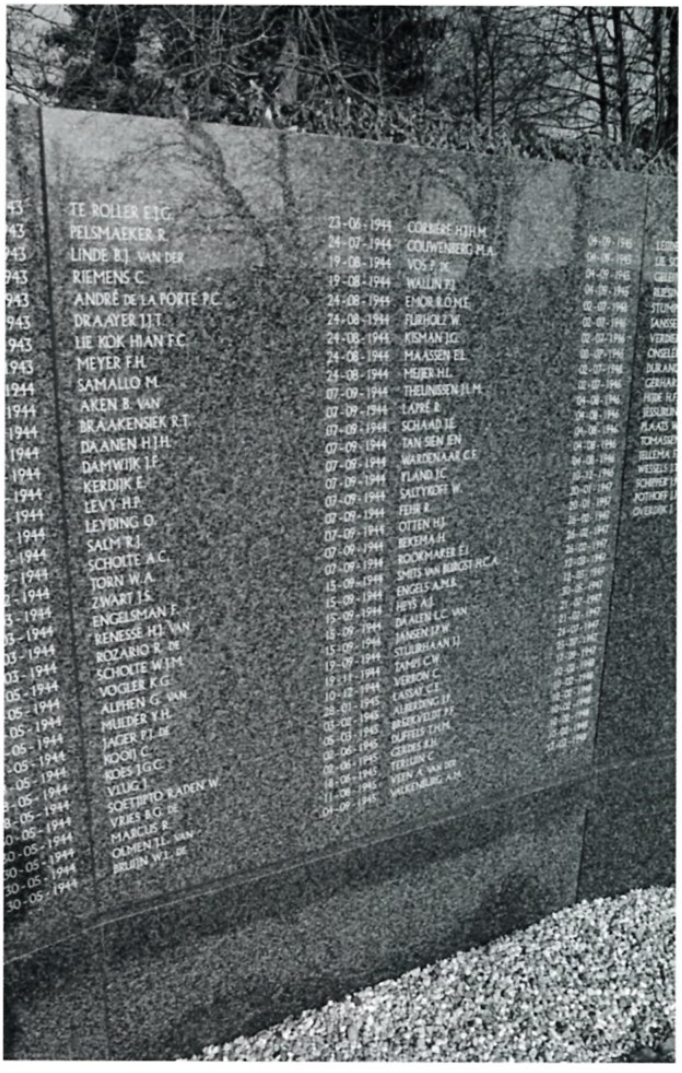

Monument van de Koninklijke Luchtmacht op de voormalige vliegbasis Soesterberg waarop ook de naam staat vermeld van André de la Porte.
Foto auteur

Bijlagen: twee intelligence rapporten van de missie en de zoektocht

E087

			Report No.	**244**
			Date	25-08-1944
Report of Operation N.E.I.	02	18 Squadron	Date	24-08-1944
Captain and Crew of A/C		N.E.I. -02/1		N.E.I. -02/2
		N5-169		N5-167
Captain		Capt. Andre de la Porte		Lt. Maaskant
2nd Pilot		Lt. Draaijer		Lt. Smits van Burgst
Bombardier		Lt. Meijer		Lt. van den Berg
W/T Operator		Sgt. Samallo		Sgt. van Gelder
Top Turret Gunner		Lt. Lie Kok Hian		Sgt. Bos
Tail Gunner		Sgt. Trimmell		Sgt. Blythe

Operation — 2 Rogers operating in company carry out anti-shipping search "J", 24 AUG. (.) Route (.) base to DARWIN 07009'S, 132020E to 04057'S, 131045É, to 06026', 131007'E thence base (.) Take off 23/22:00Z (.) 4 rogers to be on standby from first light 24 AUG. until 24/06:00Z.

Bombs Carried — Each duty 4 X 500 lb Demos Nose Safe Tail Delay 5 secs.

Times		Airborne Batchelor	Time over Target	Landed Batchelor	Total Time Airborne
N.E.I.	02/1	232203Z	-----		
N.E.I.	02/2	232205Z		240509Z	07:04:00

Results — These two duties were engaged in an offensive shipping Search East of TANIMBAR ISLAND North of TIOOR ISLAND thence to base via West of TANIMBAR ISLAND.
In company they approached the East coast of JANDEMA and in accordance with usual practice parted in the vicinity of WATMOERI VILLAGE to cover both sides of LARAT ISLAND.
Duty one proceeded Northward and Duty two North East and when last search at approximately 6 miles South of LARAT on a Northerly course at 500 feet.

Results — Duty one failed to keep any one of 3 prearranged rendezvous nor did it reply to frequent radio calls by Duty 2.
After completing the ordered tracks Duty 2 returned to base with nil sightings at 240509Z.
Searches for the missing Airplane and Crew are proceeded.

Ack-Ack — Nil, reported by Duty 2.

Photographs — Nil, reported by Duty 2.

Interceptions — Nil, reported by Duty 2.

Observations — Nil, reported by Duty 2.

Bombs Returned — 4 X 500 lb Demos Nose Safe Tail Delay 5 secs.

Weather — On outward tracks light showers off coast then cloudless to 0900 South with 3/10 Cu. Base 1500 beyond visibility 15 miles.

W.s.
V. Lisle, F/O.
INTELLIGENCE OFFICER
18 NEI SQUADRON

Date 25-08-1944

Report of Operation NEI 05 18 Squadron Date 24-08-1944

Captain and Crew of A/C	NEI-5/3	NEI-5/4
	N5-172	N5-163
Captain	Lt. v. Emmerik	Lt. Col. Asjes
2nd Pilot	Sgt. de Kadt	Lt. Tuyt
Bombardier	Lt. Stoutjesdijk	Lt. Blommestein
W/T Operator	Sgt. Breel	W/O. Idzinga
Top Turret Gunner	Sgt. Titaley	S.M. Barneveld
Tail Gunner	Sgt. Cohen	Sgt. Barclay

Captain and Crew of A/C	NEI-5/5	NEI-5/6
	N5-165	N5-226
Captain	Lt. Vogler	Lt. Ruige
2nd Pilot	Lt. v. Renesse	Lt. de Jager
Bombardier	Lt. Scholte	Lt. Rijllaert
W/T Operator	Pte. Isaak	Sgt. v. Battum
Top Turret Gunner	Sgt. Rosario	Sgt. Tan Sien len
Tail Gunner	Sgt. Bacon	Sgt. Honiball

Operation

4 Rogers operating in company to carry out search for missing NEI-2/1, 24 May, in vicinity LARAT.
ALTERNATIVE target; any enemy shipping sighted.
Route at Squadron Commanders discretion.
Bombload; max 500 lb demo, nose safe, tail 5 seconds delay.
Photos required of any attacks made.

Bombs Carried

Each Airplane carried: 4 x 500 lb demo, nose safe, tail 5 seconds delay.

Times		Airborne Batchelor	Time over Target	Landed Batchelor	Total Time Airborne
NEI	5/3	240706Z	240945Z	241145Z	04:37:00
NEI	5/4	240705Z	240930Z	241159Z	04:54;00
NEI	5/5	240707Z	----------	241217Z	05:10:00
NEI	5/6	240708Z	240940Z	241130z	04:42:00

Results

Four duties carried out search for missing airplane NEI-2/1 with negative results.
No answer was received to signal at prearranged rendezvous.
Two small unidentified vessels possible luggers stationary off LETGER ISLAND opposite LARAT located and attacked by duties/2, /4 & /6 from 7500 to 9000 feet.
All bombs missed in failing light.
Duty /5 with nil sightings returned bombs to base.

Ack-Ack

Moderate medium accurate from LARAT with possible rocket or mortar not previously encountered by this squadron.
Appeared heavy straight purple trace which exploded in an intense white flash apparently throwing out many smaller missiles which in turn exploded in white flashes. Projectile gave the impression of having a long stick resembling a rocket.

Interception

Nil.

Vervolgd op pagina 29

Vervolg van pagina 28

Photographs	Not attempted.
Observations	Fires on WOELIARGE ISLAND, SELOE ISLAND and SELAROE ISLAND. Two consecutive red balls seen in the sky near the strait between FORDATE and LARAT ISLAND. Possible very light.
Bombs Expended	12 x 500 lb demo, nose safe, tail 5 seconds delay.
Bombs Returned	4 x 500 lb demo, nose safe, tail 5 seconds delay.
Weather	Clear on tracks low scattered CU over North JANDEMA, visibility 15 miles.

W.s.
V. Lisle, F/O.
INTELLIGENCE OFFICER
18 NEI SQUADRON

Bronnen
- National Australian Archives
- Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag
- Dossier Wittert
- Royal Australian Air Force, Historische Afdeling

Literatuur
- *De Vliegende Hollander* uit juli 1946
- René Wittert, *Het Vergeten Squadron* (1e dr.; 1967).

Grafsteen van André de la Porte op Ambon.
Foto auteur.

't Was reeds
Bestevaer, de Held,
die noodzaak zag
van bastions en wallen
als scherm van
lijf en goed,
zodat ik hier nu
wandelen kan,
mijn voetstap in
het verleden zet
en mijn hoofd
de vrijheid kent

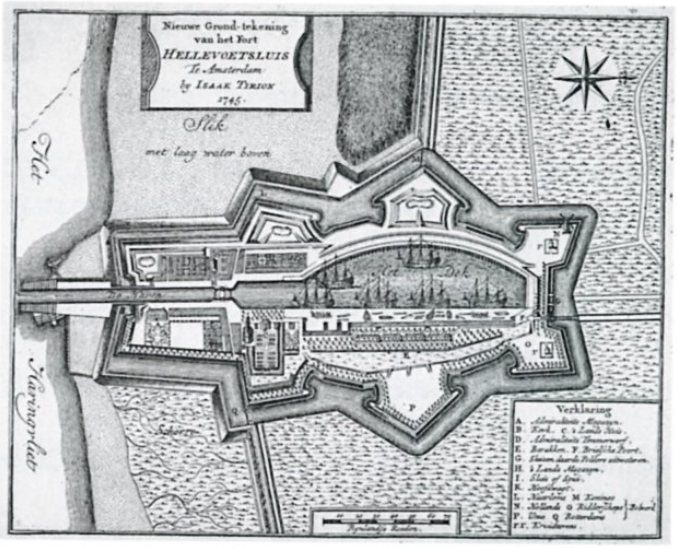

Excursie naar de vestingstad Hellevoetsluis

Als u de film over Michiel de Ruyter hebt gezien zult u zich in Hellevoetsluis terug wanen in de tijd van deze Nederlandse zeeheld. Wij bieden u een unieke kans om dit in deze historische vestingstad en marinehaven aan den lijve te ondervinden.

Op **zaterdag 30 mei** aanstaande nodigen wij alle leden met hun familie en introducees uit voor een excursie van 'Mars et Historia' naar Hellevoetsluis. In samenwerking met enkele leden van onze vereniging kan het bestuur u het volgende interessante dagprogramma aanbieden.

Vanaf **10:30 uur** ontvangst met koffie of thee en een versnapering in het Landshuis.

11:00 uur heet onze voorzitter u graag welkom, waarna een inleiding wordt verzorgd over het doel en het ontstaan van het gebouw door ons lid Jan C.H. Jansen, gevolgd door een uiteenzetting door Anja C. van Emmerik-Pieké over de aanwezige kunstwerken in het gebouw.

12:15 uur wandelen we over de Courine V-VI die de bastions Unie en Ridderschap verbindt, waarbij het kruithuis VI en de watertoren links worden gepasseerd. Aan de overzijde van de 'Capitale gracht', bevindt zich de strook 'Hellevoet op z'n smalst'. Wij stoppen op het 'Ridderschap' bastion en bezichtigen de daar gelegen 'Kruittoren', het schietkatoengebouw en een remise (wandelgroep). Facultatief bestaat de mogelijkheid om het nieuwe magazijn uit 1784, gebouwd onder supervisie van Jan Giudici (1746-1819), dat heden ten dage, samen met de 'Kuiperij, als 'Brandweermuseum' dienst doet, te bezoeken.

13.15 uur stappen wij verder richting het Ramtorenschip 'Buffel' waarbij de affuitenloods links wordt gepasseerd. Het interieur van het schip is te bezichtigen en aldaar wordt tevens de lunch gebruikt. De locatie is de Museumkade.

13.30 uur lunch. Het interieur van 'De Buffel' is te bezichtigen.

14.30 uur: Bezoek aan het droogdok 'Jan Blanken Jzn.

16.15 uur: Frontaal geeft korte introductie in en van de bomvrije gerestaureerde kazerne en de aardwerken, waarna een rondleiding volgt over de fortificatiën.

Circa **17.15 uur**. Afsluiting en einde excursie.

De kosten voor deze dag bedragen € 31,50 per persoon voor uw bezoek inclusief de lunch op 'De Buffel'.
Uw aanmelding per e-mail aan adria305@planet.nl stellen wij zeer op prijs. Uw bijdrage kunt u overmaken op bankrekening NL44 RABO 0147 8895 37
Na uw aanmelding ontvangt u nadere details.

Het bestuur en enkele leden hebben veel tijd besteed aan de organisatie van deze dag en hopen u dat u dit waardeert door zich in groten getale aan te melden.

Boekbespreking

David Barnouw
Rost van Tonningen. Fout tot het bittere eind
2e herziene druk
Uitgeverij Walburg Pers, Zutphen, 2014
175 pag., geïllustreerd, ingenaaid
ISBN 978-90-5730-984-7
€ 19,95

Eind vorig jaar verscheen de herziene druk van David Barnouw's *Rost van Tonningen. Fout tot het bittere eind*. De eerste druk verscheen in 1994 en recente ontwikkelingen gaven de aanleiding om een herziene versie te schrijven. De auteur licht dit toe in zijn nawoord. Allereerst overleed de weduwe Rost van Tonningen – Heubel in 2007 op 92-jarige leeftijd. Zij hield jarenlang het gedachtegoed van haar man in leven en kwam daarmee regelmatig in de publiciteit. In 2012 verscheen van Ebbe Rost van Tonningen, de tweede zoon van Rost, een autobiografie van zijn eigen leven waarin hij, afstand nemend van het gedachtegoed van zijn vader, probeert te achterhalen wat de omstandigheden van het overlijden van zijn vader waren in de gevangenis van Scheveningen. Rost pleegde zelfmoord door van de 1e verdieping naar beneden te springen. Maar de weduwe was jarenlang een andere mening toegedaan, namelijk dat haar man in de gevangenis werd mishandeld, teveel wist en daarom moest verdwijnen. Na jarenlang touwtrekken met de Nederlandse overheid kreeg de familie eindelijk een rapport in handen dat meer licht wierp op de omstandigheden in de Scheveningse strafgevangenis net na de bevrijding. Hieruit bleek dat Rost, net als zoveel andere gedetineerden in de gevangenis, mishandeld werd. De gevangenis kende een waar schrikbewind, waarbij collaborateurs en leden van de Nationaal Socialistische Beweging (NSB) niet werden ontzien. Echter, van moord op Rost van Tonningen was geen sprake. In het rapport zijn drie verklaringen van getuigen opgenomen die allen gehoord en gezien hebben dat Rost inderdaad mishandeld werd maar dat hij zelf een einde aan zijn leven maakte. Geen schokkende nieuwe feiten dus maar voor Ebbe Rost van Tonningen gaf dit document antwoord op de vragen waar hij zijn leven lang mee rondliep. Voor Barnouw was dit document ook nieuw. Toen hij de biografie in 1994 schreef was het rapport namelijk nog niet openbaar. Met de vrijgave kon de familie een hoofdstuk afsluiten en was een herziene versie van de biografie van Rost een logische keuze.

Meinoud Rost van Tonningen werd op 19 februari 1894 te Soerabaja in het voormalig Nederlands-Indië geboren. Zijn vader was niet bij de geboorte aanwezig, als officier bij het Koninklijk Nederlands Indisch Leger (KNIL) nam hij deel aan de Lombokexpeditie. Rost kreeg een strenge opvoeding van zijn ouders maar genoot net als alle kinderen in Nederlands-Indië een luxeleven. Vader Rost van Tonningen was generaal in het KNIL en Meinoud was zich als generaalszoon al vroeg bewust van de rangen en standen binnen de koloniale samenleving. In 1909 nam zijn vader, ontevreden met de bezuinigingen op Defensie, ontslag als legercommandant en het gezin verhuisde naar Den Haag. Meinoud ging uiteindelijk rechten studeren in Leiden en specialiseerde zich in het volkenrecht. Hij zou in 1919 afstuderen. In Leiden leerde hij ook zijn eerste vrouw kennen: Mary Gordon-Hasselbach die hij in 1924 zou huwen.

Het tijdsgewricht waarin Rost afstudeerde was explosief. Het jaar 1919 was het eerste vredesjaar na de Eerste Wereldoorlog. Heel Europa likte zijn wonden en Duitsland en Oostenrijk werden met de Vrede van Versailles als de boosdoeners van het conflict aangewezen. De Volkenbond (de voorloper van de Verenigde Naties) verstrekte het verarmde Oostenrijk leningen om de economie weer op gang te brengen. Rost ambieerde na zijn studie een internationale loopbaan en wist uiteindelijk in 1923 een positie bij deze Volkenbond te krijgen. De standplaats werd Wenen en Rost kreeg als taak om erop toe te zien dat de leningen die Oostenrijk kreeg goed besteed werden. Naast deze financiële hulp vonden er ook andere hulpacties plaats. Zo kregen 20.000 Oostenrijkse kinderen tijdelijk onderdak in Nederland om aan te sterken. Eén van die kinderen was de 10-jarige Hermine Santrouschitz, beter bekend als Miep Gies die later in de Tweede Wereldoorlog het gezin Frank in Amsterdam zou helpen. Onder invloed van de crisis begon in de jaren dertig het nationaalsocialisme zich in Duitsland en Oostenrijk steeds sterker te manifesteren. Rost, die zich vooral in de conservatieve Oostenrijkse kringen bewoog, kwam langzaam maar zeker onder invloed van deze ideologie. Oostenrijk radicaliseerde in deze jaren en Rost radicaliseerde mee. Het werk voor de idealistische Volkenbond was steeds moeilijker te rijmen met zijn nationaalsocialistische opvattingen. In 1936 werd hij lid van de NSB. Dit betekende het einde van zijn Weense tijd bij de Volkenbond. Het betekende ook het einde van zijn huwelijk. Zijn echtgenote en twee dochters konden zich al langer niet meer vinden in zijn radicale ideologie.

Eenmaal in Nederland werd Rost door Mussert als een veelbelovend internationaal talent binnengehaald. Al snel echter bleek dat er een radicaal koekoeksjong was opgenomen in een kleinburgerlijk fascistisch NSB-nest. In 1937 werd Rost voor de NSB lid van de Tweede Kamer

en daar ontpopte hij zich als een ware antisemiet. Hij ging tekeer tegen Joden, katholieken en communisten. Niets was hem heilig. De NSB-bijeenkomsten met hem in het land verliepen nooit zonder incidenten en een lijst van aanklachten tegen Rost groeide gestaag. Alles culmineerde in een heuse vechtpartij in de Tweede Kamer in maart 1939. Met zijn radicale gedrag maakte hij veel vijanden: ook binnen de NSB. De Duitse inval in mei 1940 betekende voor Rost een kans om zijn positie binnen de NSB te versterken. Hij was van mening dat hij een betere leider was dan Anton Mussert en probeerde bij Himmler, Rauter en Seys-Inquart in een goed blaadje te komen. Daarbij deinsde hij er niet voor terug om in zijn correspondentie anderen regelmatig zwart te maken. Zijn vijanden beschuldigde hij van vrijmetselarij, joods bloed en communistische sympathieën.

Zijn antisemitisme brak Rost op toen hij de ambitie ontwikkelde om toe te treden tot de SS. Hij bleek volgens de nazi-ideologie geen 'zuivere' stamboom te kunnen aanleveren en dat raakte een teer punt bij hem. Hij wist dat er in het verleden in zijn stamboom wat 'weeffoutjes' waren geslopen. Het bleek dat zowel van moeders- als van vaders kant Indisch, West-Indisch en zelfs Joods bloed in de familie voorkwam. Dit betekende dat lidmaatschap van de SS voor hem uitgesloten was. Het verhinderde hem evenwel niet om in het huwelijk te treden met zijn tweede echtgenote, Florrie Sophie Heubel, die hij in zijn NSB tijd leerde kennen. Op 21 december 1940 traden ze in Hilversum in het huwelijk. Rost werd door de Duitse bezetter benoemd tot president van De Nederlandse Bank, en kreeg later de functie van (waarnemend) secretaris-generaal van Financiën. Hij moest toezien dat de vervlechting van de Nederlandse economie met die van de Duitse goed zou verlopen. In werkelijkheid kwam het erop neer dat Nederland aan Duitsland hoge bezettingskosten moest betalen, hoger dan andere bezette landen in Europa, iets waar Rost sterk tegen fulmineerde bij Seys-Inquart en Himmler. Zijn protest haalde echter niets uit. In 1943 had hij voor het laatst nog contact met zijn eerste vrouw, Mary Gordon-Hasselbach en zijn twee dochters. Financieel had het gezin het erg moeilijk. De alimentatie was mondjesmaat en Rost's jongste dochter herinnerde zich dat zij, na een brief aan hun vader, met haar oudere zuster ontboden werden op de Bank aan het Rokin in Amsterdam. Daar schonk Rost aan zijn beide dochters wat kleding, afdankertjes van zijn tweede vrouw. Het zou het laatste contact zijn. Het eerste gezin van Rost had onderduikers in huis en na de oorlog zouden zijn vrouw en oudste dochter een verzetspensioen ontvangen.

Veel van wat Rost probeerde op te zetten mislukte. Zo ook de onderneming Nederlandse Oost Compagnie (NOC). Met de Duitse inval in Rusland in juni 1941 werden grote gebieden in het oosten van Europa veroverd waarvan het de bedoeling was deze te gebruiken ten behoeve van de Duitse oorlogseconomie. Arbeiders maar ook boeren waren nodig om de fabrieken en uitgestrekte akkerlanden in de Baltische staten en de Oekraïne te exploiteren voor Duits gewin. De NOC, een initiatief van Rost, moest Nederlandse boeren stimuleren om de veroverde gebieden in het oosten te koloniseren. Het experiment mislukte deerlijk omdat, naast andere oorzaken, de NOC teveel als een NSB-organisatie werd gezien.

Aan het einde van de oorlog kon Rost uiteindelijk toch het zo fel begeerde uniform aantrekken. Met de landing van de geallieerden in Normandië op 6 juni 1944 kantelde het oorlogsperspectief voor Duitsland. Rost volgde van juni tot augustus 1944 een opleiding tot officier bij de Landstorm, een militaire formatie binnen de Waffen-SS waarvan de toegangseisen zeer gering waren. Half maart 1945 vertrok hij naar de Betuwe waar, na operatie Market Garden, de frontlinies langs de grote rivieren lagen. Rost hield zich op in Amerongen maar was nauwelijks bij gevechten betrokken. Op 8 mei 1945 werd hij door de Canadezen krijgsgevangen gemaakt. Na een kort verblijf in kamp Elst op de Veluwe werd hij uiteindelijk herkend als een belangrijk kopstuk van de NSB en overgebracht naar de Maliebaan in Utrecht. Daar lieten de Canadezen hem eerst zijn levensverhaal op papier zetten, een *Statement*. Een bron waar Barnouw in zijn boek dankbaar gebruik van maakt en waar regelmatig uit wordt geciteerd. In zijn *Statement* komt duidelijk naar voren dat Rost geen enkele twijfel heeft gehad over zijn optreden. In zijn cel aan de Maliebaan probeerde hij in de vroege morgen van 22 mei 1945 zijn polsen en hals door te snijden. Zijn zelfmoordpoging mislukte en artsen wisten hem weer op te lappen. Eenmaal overgebracht naar Scheveningen deed hij op 6 juni 1945 een tweede poging. Een getuige, die de avond en de nacht van 5 juni wacht had gelopen in de gevangenis, omschreef het als volgt: 'Iemand wees mij Rost aan die met een tonnetje uit zijn cel kwam. Hij [Rost] deed een stap richting trappenhuis, liet plotseling het tonnetje vallen, stapte op de balustrade af en gooide zich er met zijn hoofd voorover overheen.'

Met deze herziene uitgave heeft Barnouw een compacte en *up-to-date* biografie geschreven die makkelijk wegleest. De lezer vraagt zich wel af of Rost niet een dikkere biografie verdient? Het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie heeft in twee vuistdikke delen de *Correspondentie van Mr. M.M. Rost van Tonningen* (1967 en 1993) uitgegeven; kon hier niet iets meer uitgehaald worden? Vooral Rost's tijd in Wenen bij de Volkenbond, wanneer hij onder invloed van het nationaalsocialisme komt, blijft een beetje onderbelicht in het boek. De lezer blijft met de vraag achter hoe die radicalisering heeft plaatsgevonden. Desalniettemin is deze biografie een goede inleiding op de persoon Rost van Tonningen en in het algemeen op de NSB.

Drs. Liesbeth Brama

Literatuursignaleringen

Chris Brown
Arnhem. Negen dagen strijd
BBNC uitgevers, Amersfoort, 2015
243 p., geïll, gebonden
ISBN 978-90-453-1751-9
€ 24.95

Ewoud Kieft
Oorlogsenthousiasme. Europa 1900-1918
Uitgeverij De Bezige Bij, Amsterdam, 2015
544 p., 16 pagina's ongenummerde platen, gebonden
ISBN 978-90-234-8434-9
€ 29.90

Frank Mehring
Soundtrack van de Bevrijding. Swingen, zingen en dansen in de zomer van 1945
160 p., geïll. in fullcolour, ingenaaid
Uitgeverij Vantilt, Nijmegen, 2015
ISBN 978-90-400-2420-1
€ 19.50

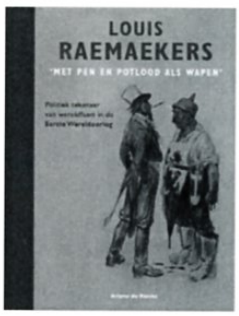

Arianne de Ranitz
Louis Raemaekers. 'Met pen en potlood als wapen'
Een uitgave van Stichting Louis Raemaekers, Roermond, 2014
296 p., geïll. in fullcolour, gebonden (groot formaat, 360 afb.)
978-90-78074-15-1
€ 39.95 Bestellen, zie: http://louisraemaekers.com

Joost Roosendaal
De bevrijding in beeld. Van Neerpelt tot Wesel, 1944-1945.
Uitgeverij Vantilt, fragma, Nijmegen, 2014
255 p., geïll. in fullcolour, ingenaaid (groot formaat)
ISBN 978-90-8145-000-3
€ 29,95

Tony Sheldon
De verschrikking van de nacht. Ooggetuigen van de Slag om Arnhem
Uitgeverij Kosmos, Utrecht, 2015
351 p., 16 ongenummerde pagina's platen, geïll., paperback
ISBN 978-94-019-0395-0
€ 22.50

Willy Vande Walle
Een geschiedenis van Japan. Van samurai tot soft power
Uitgeverij Acco, Leuven, Den Haag, 2014
(Derde, herwerkte uitgave)
517 p., geïll., kaarten, paperback
ISBN 978-94-6292-039-2
€ 26,95

DE STICHTING SAMENWERKENDE MILITARIA VERZAMELAARS ORGANISEERT DE VOLGENDE MILITARIABEURS:

31 mei 2015

aanvang: 09.00 uur - einde beurs 13.00 uur
De vaste locatie voor de beurzen is:
"De nieuwe Sporthal", Graaf Wichman 177, Huizen N.H.

S.M.V. donateurs en hun dames hebben gratis toegang;
militairen in uniform en houders van een veteranenpas half geld;
overige bezoekers € 3,50 p.p. kinderen onder 10 jaar onder geleide gratis.

INLICHTINGEN
Joop en Ria de Blij - 015 212 18 58
www.stichtingsmv.nl

DE DONDERBUS

Inkoop - Verkoop - Ruil

Antieke wapens, Orden, Militaria, Uniformen, Uitrustingsstukken, Documentatie
Eerste en Tweede Wereldoorlog, Aankopen van gehele verzamelingen.

Adres:
Oostzeedijk beneden 213 A, 3061 VW Rotterdam
Geopend vrijdag van 19-21 uur, zaterdag van 11-18 uur
Telefoon: 010-4140267, Telefoon privé: 0186 60 23 38
Website: www.donderbus.com

Afdelingscorrespondenten van de vereniging

Mars et Historia

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Militaire geschiedenis te land
Coördinator: drs. J.P.C.M. van Hoof
E info@marsethistoria.nl

- ***a3 Napoleontica, Belgische Opstand:***
  drs. M. van der Hoeven, Raaphorst 121, 2352 KJ Leiderdorp, T 071 541 25 01, E mithras@wxs.nl
- ***a5 Meidagen 1940:***
  E.H. Brongers, Rhodestraat 20, 6363 AZ Wijnandsrade, T 045 524 29 62, E e.h.brongers@tele2.nl
- ***b6 Wiel-en rupsvoertuigen:***
  J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105XG, Heemstede, T 023 529 13 24.
  W. den Dunnen, Residencia la Cigüena, apartamento 70, Paseo de las Cumbres S/N, 21449 Islantilla, Lepe (Huelva), wimdendunnen@gmail.com.

Militaire luchtvaartgeschiedenis
Coördinator: drs. R. de Winter - E rolfenastrid@kpnmail.nl

- ***b14 Luchtvaartafdeeling:*** info@marsethistoria.nl
- ***b11 Luchtvaartgeschiedenis (m.n. Indië):***
  dr. P.C. Boer, Hoogaars 15, 4617 GE Bergen op Zoom, T 0164 23 08 51, E p.c.boer@home.nl
- ***b13 Marine Luchtvaartdienst (MLD):***
  P.P. Staal, Javastraat 24, 2341 XL Oegstgeest, T 071 515 66 14, prudentstaal@hotmail.com

Maritieme geschiedenis

- ***b9 Mariniers:***
  info@marsethistoria.nl
- ***b10 Schepen en vaartuigen:***
  info@marsethistoria.nl

Marechausseegeschiedenis
Coördinator: mr. W.J. Zaagman, E zano85@zonnet.nl

KNIL en krijgsverrichtingen in voormalige overzeese gebieden
Coördinator: drs. T. Broos - E tbroos@hotmail.com

Krijgsmachtbreed
Coördinator: drs. E.J.J.F. Rossmeisl,
E rossmeisl@planet.nl

- ***c1 Uniformen:*** F.A.Th. Smits, Wilgendreef 289, 2272 ET Voorburg, T 06 22 23 37 89, E smits@ziggo.nl, T werk 015 215 05 53, E f.smits@legermuseum.nl
- ***c2 Emblemen:*** B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum, T 035 691 35 63 en Ing. R.C. Kuenen, Willem van Gelre-Gulikstraat 62, 6137 HB Sittard, T 046 458 81 74, E robkuenen@hotmail.com
- ***c3 Onderscheidingen:*** H.G. Meijer, Vollenbergstraat 6, 5801 RP Venray, T 0478 58 29 92, E hennymeijer@home.nl en B.W. Wagenaar, Burgemeester Nieuwenhuisenstraat 43, 1906 CJ Limmen, T 072 505 38 96.
- ***c6 Traditie en ceremonieel:*** F.A.Th. Smits, Wilgendreef 289, 2272 ET Voorburg, T 06 22 23 37 89, E smits@ziggo.nl, T werk 015 215 05 53, E f.smits@legermuseum.nl
- ***c7 Vlaggen, vaandels en standaarden:***
  W.L. Plink, Loolaan 480, 7315 AE Apeldoorn, T 055 207 09 06, E wplink@planet.nl
- ***c8 Militaire muziek:***
  mr. R.A. Schimmel, Jan Muschlaan 242, 2597 VE Den Haag, T 070 324 65 68, E schimmel242@zonnet.nl
- ***c9 Militaire genealogie:***
  drs. J.P.C.M. van Hoof, E info@marsethistoria.nl
- ***c10 Vuurwapens en geschut:***
  G.D. Klein Baltink, Vordense Binnenweg 49a, 7231 BB Warnsveld, T 0575 52 91 56, E gdkb@wxs.nl

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Mars et Historia

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

De Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie, opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij Koninklijk Besluit van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de geschiedenis, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen, en het ceremonieel van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

Ereleden
M. Botma †, drs. B.G.J. Elias, F.J. van Lier †, H. Muller †, drs. J. Nuis

Lid van Verdienste
T.L.D. Postma

Bestuur
Drs. R. de Winter, voorzitter
Mr. W.J. Zaagman, vice-voorzitter
H.A. Bresser, secretaris
Dr. W.L.M. Adriaansen, penningmeester

Mevr. M. Groen
Dr. L.Ph. Sloos

Secretariaat:
Nijverdalseweg 97
7461 TC Rijssen
T 0548 52 23 42
I www.marsethistoria.nl
E info@marsethistoria.nl

Lidmaatschap
De jaarcontributie voor 2015 voor leden die geen machtiging tot inning hebben verstrekt, bedraagt € 35,00 (buitenland € 37,50), over te maken op rekening IBAN NL44 RABO 0147 8895 37 (Rabobank Amersfoort) t.n.v. Mars et Historia.
Leden die een machtiging tot inning hebben verstrekt krijgen een korting van € 2,50.

Ledenadministratie
Dr. W.L.M. Adriaansen
Grote Spie 67
4819 CN Breda
T 076 541 20 54

I www.marsethistoria.nl
E info@marsethistoria.nl

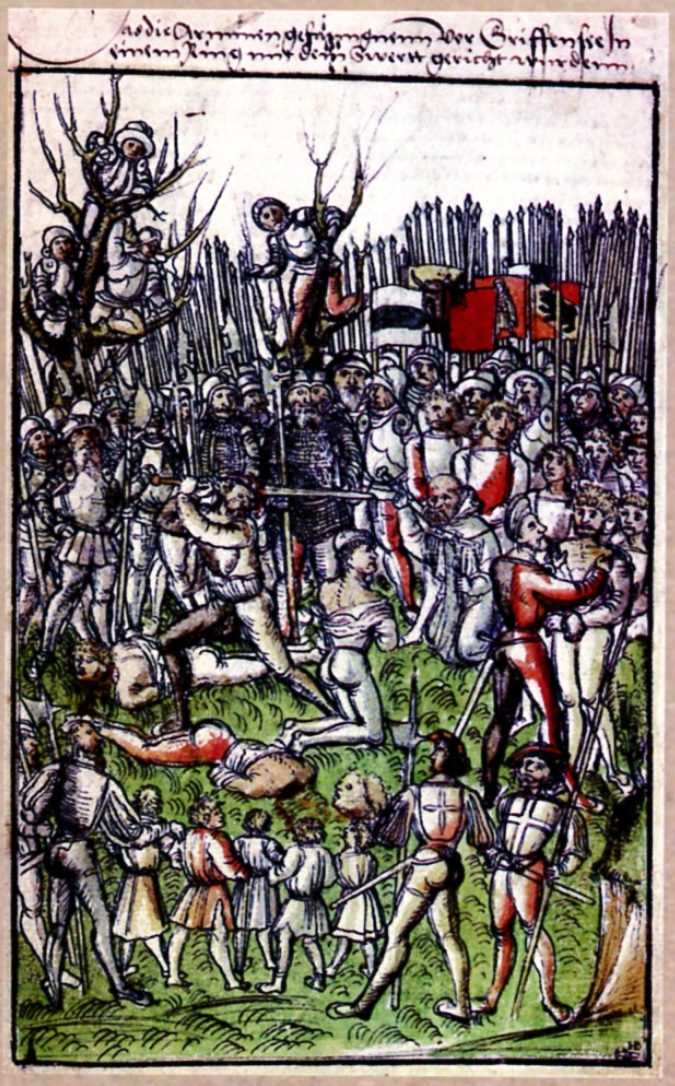

SOMME
YSER
YPERN
FLANDERNSCHLACHT

Jaarlijksche Inspectie.

